

II RIIGIKOGU

9. istungjärk. **Protokoll nr. 254 (2).**

1925. a.

II Riigikogu koosolek 8. oktoobril 1925. a.
kell 10 hom.

Kokku on tulnud 82 Riigikogu liiget.

Valitsuse looshis: Riigivanem **J. Jaakson**, siseminister **K. Einbund**, sõjaminister **J. Soots**, rahaminister **L. Sepp**, teedeminister **K. Virma**, töö-hoolekandeminister **Chr. Kaarna**, põllutööminister **A. Kerem**, haridusminister **H. B. Rahamägi**, kohtuminister **R. Gabrel**.

P ä e v a k o r d :

1. Läbirääkimised Vabariigi Valitsuse vastamise puhul 51 Riigikogu liikme arupärimise peale Saaremaa rahukogu mitteavamise kohta.

2. O. Gustavson'i küsimine siseministrile uute valimiste äramuutmise kohta Otepäas ja Vana-Antslas.

3. L. Johanson'i küsimine põllutööministrile Rõngu kirikumõisast eluasemete väljaandmisega viivitamise kohta.

4. L. Johanson'i küsimine põllutööministrile endiste mõisatöölaliste senniste eluhoonete lõhkumise kohta.

5. O. Köster'i küsimine Vabariigi Valitsusele asunikukudele ja riigirentnikkudele rendi kõrgendamise kohta.

6. O. Gustavson'i, E. Jonas'e, J. Tiksi ja J. Vain'i arupärimise-ettepanek Vabariigi Valitsusele alevite osavõtust kõrvaldamise kohta maakonnandükogude valimistelt.

7. M. Laarman'i, P. Järve ja K. Indermitte arupärimise-ettepanek põllutööministrile Kariste metskonna metsavahtide Juhan Alp'i ja Juhan Baltzer'i ametist lahtilaskmise ja politseivõimude poolt kohast väljatõstmise asjas.

8. M. Laarman'i, P. Järve ja M. Martinson'i arupärimise-ettepanek põllutööministrile uute lapitalude loomise asjas riigi rendimaadel.

9. A. Jõeäär'i, L. Johanson'i ja A. Kärner'i arupärimise-ettepanek Vabariigi Valitsusele Baltimere ümbruskonnas asuvate riikide vahelisele alkoholi kontrabandi vastu võitlemise lepingule mitteallakirjutamise kohta.

10. L. Johanson'i, J. Piiskar'i ja E. Martinson'i arupärimise-ettepanek Vabariigi Valitsusele emakeele mitteõpetamise kohta Eesti-õiguse koolides.

11. L. Johanson'i, J. Piiskar'i ja B. Eilman'i arupärimise-ettepanek Vabariigi Valitsusele tööpuuduse vastu võitlemise ja tööstuselu tõstmise asjus.

12. Rahvuslik-vabameelse partei Riigikogu rühma arupärimise-ettepanek Vabariigi Valitsusele ebaseadusliku evangeeliumi-luteriusu konsistooriumi ametisse kinnitamise asjus.

13. Lisaelarve nr. 3 — rkl. O. Köster'i ettepanek.

14. Usutunnistuslike ühingute ja nende liitude seadus — I lugemisel.

15. Õpetajate seminariide seaduse muutmise seadus — II lugemisel.

16. Aktsiisi seaduse §§ 1110. ja 1111. muutmise seadus — II lugemisel.

17. Kaubalaeva juhi kutse omandamise seadus — II lugemisel.

18. Kauba- ja abilaevade masinajuhtkonna ja -meeskonna sõiduseadus — II lugemisel.

19. Põllutööliste tööaja ja palgaolude korraldamise seaduse muutmise seadus — II lugemisel.

20. Üldise raudteeseaduse §§ 23—26 muutmise seadus — üldkommissjoni ettepanek.

21. Matmispaikade seadus — üldkommissjoni ettepanek.

22. Kodakondsusesse astumise sooviavalduste pealt võetava maksu seadus — üldkommissjoni ettepanek.

23. Kommisjoni- ja vahetalituskontorite kautsjonimäärade seadus — üldkommissjoni ettepanek.

Koosolekut juhatab esimees **A. Rei**, pärast abiesimees **T. Kalbus**.

Sekretäri kohal abisekretäär **J. Piiskar**, vahepeal abisekretäär **L. Raudkepp**.

Koosolek algab kell 10.25 min.

1. Päevakorra Juhataja **A. Rei**: täiendamine ja Avan Riigikogu koosoleku muutmine.

L. Raudkepp (krst): Teen ettepaneku võtta päevakorda esimeseks punktiks komisjonide täiendavad valimised.

Juhataja A. Rei: Rkl. Raudkeppi poolt on ettepanek tehtud, päevakorda esimeseks punktiks võtta komisjonide täiendavad valimised. Täpselt samasugune kirjalik ettepanek on tehtud rkl. Voiman'i poolt. Teiseks on rkl. Voiman'i poolt ettepanek tehtud, võtta päevakorda teiseks punktiks riigi majandusnõukogu täiendavad valimised.

O. Köster (as): Teen ettepaneku 13. päevakorra-punkt võtta kolmandaks punktiks.

Tegelikult on selle juures tegemist ainult seaduseelnõule käigundamisega, ja et praegu rahaasjanduse alamkomisjonis analoogiline asi olemas on, siis et kulused kokku hoida, oleks parem, kui asi juba ühekorraga otsustataks. Tegelikult ei võtaks see päevakorrapunkt rohkem aega, kui ainult üks minut.

Juhataja A. Rei: Rkl. Kärner'i poolt on kirjalik ettepanek tehtud, läbirääkimised Vabariigi Valitsuse vastamise puhul 51 Riigikogu liikme arupärimise peale Saaremaa rahukogu mitteavamise kohta — tänase koosoleku päevakorrast ära võtta.

Rkl. Köster'i poolt on ettepanek võtta päevakorra 13. punkt — lisaelarve nr. 3 — kolmandaks päevakorra-punktiks.

Hääletamisele tuleb ettepanek, võtta päevakorda 1. punktiks komisjonide täiendavad valimised. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud.

Hääletamisele tuleb ettepanek, võtta 2. päevakorra-punktiks riigi majandusnõukogu täiendavad valimised. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud.

Hääletamisele tuleb ettepanek, võtta 3. päevakorra-punktiks päevakorra 13. punkt — lisaelarve nr. 3. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud.

Hääletamisele tuleb ettepanek, läbirääkimised Vabariigi Valitsuse vastamise puhul 51 Riigikogu liikme arupärimise peale Saaremaa rahukogu mitteavamise kohta tänase koosoleku päevakorrast ära võtta. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud.

Sõna on sekretäiril teadaande korras.

2. Teadaandmine tervitus-telegrammi kohta. Sekretäär **J. Piiskar:** Riigikogule on tulnud tervitusteogramm, milles Vara valla vabandus-sõjas langenute ausamba

avamisel esitatud koguduse, valla ja sõdurite asemikud tervitavad Riigikogu.

3. Teadaandmine komisjonidesse antud seaduseelnõude kohta.

Riigikogu juhatusel poolt on järgmised seaduseelnõud komisjonidesse antud:

1. Eesti-Saksa konsulaarlepingu kinnitamise seadus — väliskomisjoni.

2. Pedja jaama territooriumi laiendamiseks maa võõrandamise seadus — üldkomisjon.

3. Kaitseväeteenistuse seadus — riigikaitse komisjoni.

4. Seadus hangeldamise (spekulatsiooni) ja liigkasuvõtmise vastu antud määruse § 19. muutmise kohta — üldkomisjon.

5. Üldise arveseaduse (S. K. VIII k. II j.) täiendamise seadus — üldkomisjon.

6. Endise Eestimaa avaliku hoolekande asutuse (Estl. prikas obshtshestv. prisr.) varanduste Tallinna linnale andmise seadus — üldkomisjon.

7. Karistusmäärused kaitseväeteenistuse seaduse rikkumise asjus — üldkomisjon.

8. Aktsiaselts paberivabrik „Koili“ „Kohila-Kõrgeraba“ kitsarööpalise raudteeharu ehitamiseks tarvilikkude maa-alade võõrandamise seadus — üldkomisjon.

9. Väljaspool linnu ja alevid asuvate kinnisvarade hindamise seaduse muutmise seadus — rahaasjanduse komisjoni.

4. Teadaandmine muudatuste kohta Riigikogu koosseisus.

Edasi on Riigikogu juhatusel teatada, et 14. septembril 1925. a. Riigikogust väljalangenud Peeter Jakobson'i — töörahva ühise väerinna Tartumaa valimisringkonna nimekirja järele — asemele on astunud Mihkel Neps — Eesti sotsiaaldemokraatliku tööliste partei Saaremaa valimisringkonna nimekirja järele.

Tagasi astunud Riigikogust 3. oktoobril 1925. a. Mihkel Janson — Eesti sotsiaaldemokraatliku tööliste partei Pärnumaa valimisringkonna nimekirja järele. Asemele astunud Alma Ostra-Oinas.

Tagasi astunud Riigikogust 5. oktoobril 1925. a. Johannes Gutman — põllumeeste kogude Tallinna valimisringkonna nimekirja järele. Asemele astunud Ernst Masik.

Tagasi astunud Riigikogust 7. oktoobril 1925. a. Aleksander Lensman — põllumeeste kogude Harjumaa valimisringkonna nimekirja järele. Asemele astunud Martin Kruseman.

5. Teadaandmine Riigikogu liikmete koosolekuilt puudumiste kohta juunikuul. Sekretäär **J. Piiskar** kannab ette tähendatud teadaande (vaata otsuste protokoll nr. 254/2, lisa nr. 4).

6. Komisjonide täiendavad valimised. Juhataja **A. Rei:** Sel puhul on rkl. Voiman'i poolt ettepanek, valida üüriseaduse komisjoni rkl. Jõeäär'i asemele rkl. Martna ja rkl. Saavo asemele rkl. Metusala.

L. Raudkepp (krst): Kristliku rahvaerakonna Riigikogu rühma nimel teen ettepaneku, valida rkl. Märtsõn'i asemele koosseisu komisjoni rkl. Luur ja riigi majapidamise aruande komisjoni rkl. Raudkepp'i asemele rkl. Märtsõn.

Juhataja **A. Rei:** Rkl. Raudkepp'i poolt on ettepanek, valida rkl. Märtsõn'i asemele koosseisu komisjoni rkl. Luur ja riigi majapidamise aruande komisjoni rkl. Raudkepp'i asemele rkl. Märtsõn. Kas tehakse ettepanekuid hääletamise korra kohta. (H ü üded: Korragal) (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ette pandud kandidaadid valitud vastavatesse komisjonidesse.

(Sekretääri kohale asub abisekretäär **L. Raudkepp**.)

7. Riigi majandusnõukogu täiendavad valimised. Rkl. Voiman'i poolt on ettepanek, valida riigi majandusnõukogusse rkl. Schütz'i asemele rkl. Martna. (H ä ä l e t a t a k s e.) Nähtava enamusega on rkl. Martna riigi majandusnõukogusse valitud.

8. Lisaeelarve nr. 3 — O. Köster'i ettepanek. **O. Köster** (as) kohalt: Teen ettepaneku lisaeelarve nr. 3 anda rahasjanduse komisjoni.

Juhataja **A. Rei:** (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on tähendatud seaduseelnõu rahasjanduse komisjoni antud.

9. O. Gustavson'i küsimine siseministrile uute valimiste äramuutmise **O. Gustavson** (stp) (loeb): Palun siseministrilt vastust järgmistele küsimistele:

kohta Otepääs ja Vana-Antslas ja siseministri vastamine küsimise peale. 1. Kas vastab tõele aja- kirjanduse teade, et on ära muudetud Otepää alevivolikogu ja Vana-Antsla vallanõukogu valimised, mis olid määratud siseministri otsusega 17. apr. s. a.

(„Riigi Teataja“ nr. 65/66)?

2. Kui ja, siis — millistel motiividel on see sündinud?

Siseminister K. Einbund: Austatud Riigikogu liikmed! Rkl. Gustavson'i küsimisele oleks mul järgmist vastata. Riigikorra kaitse seaduse § 3. kahes viimases lõikes loeme järgmist: „On mõni omavalitsuse nõukogu või volikogu koosseisu kuuluv rühm § 1. tähendatud sihid omaks võtnud või oma tegevuses nende elluviimise poole kaldunud, siis tunnustatakse selle rühma liikmete volitused lõppenuks samas korras ja samasuguse edasi-kaebamise õigusega.“

Kui selle tagajärjel omavalitsuse nõukogu või volikogu koosseis väheneb 30% võrra või rohkem, siis kuulutab siseminister välja uued valimised.“ Etteloetud lõigete teostamiseks ilmus siseministri määrus 28. veebruaril 1925. a. Määruse viimases osas kõneldakse, et uute valimiste teostamine pannakse vastavate linna- ja maakonnaavalitsuste peale, kohustades neid käesoleva määruse põhjal volikogu või nõukogu koosseisust väljalangenute nimekirja avaldama „Riigi Teatajas“ kahe nädala jooksul käesoleva määruse maksmahakkamisest arvates, täitmisest siseministrile teatada omavalitsuse asjade peavalitsuse kaudu, ühes andmetega volikogu või nõukogu koosseisu arvulise ja protsendilise vähenemise kohta. See määrus käis maakondade kohta. Alevite kohta on sundmäärus vastavas osas järgmine: „määruse täitmise panen vastavate maakonnaavalitsuste peale, kohustades neid kahe nädala jooksul, käesoleva määruse maksmahakkamisest arvates, täitmisest siseministrile teatama omavalitsuse asjade peavalitsuse kaudu, ühes andmetega volikogu koosseisu arvulise ja protsendilise vähenemise kohta käesoleva määruse maksmahakkamise tagajärjel.“

Selle täitmiseks tuli teiste seas Otepää valla kohta Tartu maakonnaavalitsuse teadaanne: „Teadaanne, et Otepää vallavolikogu liikmete arv oli 16, tagandatud on 7, selle tagajärjel oli volikogu liikmete arv vähenenud 43,75%.“ Selle teadaande põhjal oli omavalitsuse asjade peavalitsus arvesse võtnud ka Otepää alevi ja mahutanud nimekirja, kus valimised pidid tulema. Sellepärast andsin ka määruse valimiste kohta. Mõni aeg hiljem oli Otepää alevivalitsus küsimuse üles võtnud, pöörates maa-

konnaavalitsuse ja siseministeeriumi poole, ja seletab, et volikogu liikmed ei ole välja langenud siseministri määruse järgi, vaid volikogu liikmed olid välja langenud juba varem 1924. aasta lõpupoole, ja et väljalangenute asemele olid ka juba uued volikogu liikmed sisse kutsutud teistest nimekirjadest. Selle vastu ei ole Tartu maakonnaavalitsus protesteerinud. Järelikult olid kutsutud volikogu liikmete volitused seadusejõusse astunud ja nad oma kohustetäitmisele asunud. Sellepärast alevi omavalitsuse arvamise järele ei võiks seal uusi valimisi enam välja kuulutada. (O. Gustavson, stp: Mis kuus juurdekutsumine sündis?) Mina kõnelen sellest, mis ma kirjavahetusest leian. (O. Gustavson, stp: Tähendab, see sündis detsembrikuus. See oli seadusevastane.) Seaduse järele valvas seekord Tartu maakonnaavalitsus. Mingisuguseid kaebtusi minul ei ole. Edasi sündis ettepanek Tartu maakonnaavalitsusele seisukoha võtmiseks alevi kirja asjas. Tartu maakonnaavalitsus vastas nimetatud kirja peale, et tõepoolest asjaolud on niisugused ja arutades asja, pöörab siseministeeriumi poole palvega, et valimised ära jäetaks. Selgus, et tõesti volikogu liikmed ei olnud välja langenud siseministri määruse järgi ja et volikogu oli varem täiendatud, pidin ma need valimised, mis olid välja kuulutatud ebaõigete andmete põhjal, ära muutma.

Mis puutub Vana-Antsla valimistesse, siis võin järgmist ette kanda. Võru maakonnaavalitsus teatab, või annab andmeid väljalangemiste kohta minu määruse kohaselt. Nende andmete nimekirjas on ka Vana-Antsla ja siin selgub, et välja on langenud Vana-Antslas 36%, teistes kohtades nii ja nii palju. Hiljem aga selgus, et Võru maakonnaavalitsus oli Vana-Antsla suhtes ka vea teinud ja nimelt juba enne minu määruse ilmumist olid ühisesse väerinda kuuluvad nõukogu liikmed ise tagasi astunud, oma volitused maha pannud ja nende asemele olid uued kutsutud. Kui see selgunud oli, siis oli mulle selge, et maakonnaavalitsus oli mulle ebaõiged andmed esitanud, ei olnud määrust õieti täitnud ja väljakuulutatud valimised Vana-Antsla kohta tulid ära muuta. (Vahelhüüe.) Kust mina seda tean. Järelvalve alevite kohta on maakonnaavalitsuste käes. Kogu see asjaajamine oli pandud maakonnaavalitsuste peale... (Vahelhüüe O. Gustavson'i, stp poolt.) Igas asjaajamises võivad vead tulla. Sel juhtumisel ei ole minu määrust õieti täidetud. (L. Johanson, stp: Kas see määrus ise õige oli?) Kui Teil kahtlus selle määruse juures on, ja kõik, kes selle määruse juures kahtlevad, oleksid võinud kaevata selle peale,

aga seni on kõik kaebtused, mis selle määruse kohta tehtud, Riigikohtu poolt tagajärjeta jäetud. Järelikult pean mina arvamiselt olema, et minu määrus on seadusekohane. Samadel põhjustel on ka valimised pidamata jäänud Tallinna linnas ja Narva linnas, kus ka volikogude koosseisud väljalangenute suhtes olid juba varem täiendatud. Seadust nii võttes, nagu ta redigeeritud, ei saanud ma teistsugust erandit teha ja pean kordama, et kõik kaebtused, mis selle määruse peale olnud, on Riigikohtus tagajärjeta jäetud. Kui Riigikogu liikmed teisel arvamiselt on, siis tuleb seda viga, mida teie parandada tahate, parandada seadusega.

10. L. Johanson'i küsimine põllutöömistrile Rõngu kirikumõisast eluasemete väljaandmise kohta ja põllutöömistri vastamine küsimise peale.

L. Johanson (stp) (loeb):

Missugustel põhjustel viivitatakse Rõngu kirikumõisa maadest eluasemete väljaandmisega?

Põllutööminister A. Kerem: Austatud Riigikogu liikmed! Selle küsimuse kohta on mul järgmist seletada. Selle aasta esimesel pooltel oli tõesti Rõngu kirikumõisast

välja planeeritud mõnikümmend ehituskrunti, mis juunikuus pidid väljaandmisele tulema. Siis aga protesteeris kirikunõukogu, — ma pean tähendama, et vahepeal oli uus seadus ilmunud kirikumaade võõrandamise asjus... (Vahelhüüe.) Kirikunõukogu protesteeris, et neile ei ole tagasiantavad maaosad uue seaduse põhjal välja eraldatud ja enne seda on varajane kirikumaadest osa pikaajaliselt välja anda. Ministeerium asja läbi kaaludes ja ette nähes, et kohtu korras sarnase väljaandmise seisma võib panna ja kui veel kohtuprotsessi lõputulemusi ära ootama hakata, et siis alles väljaandmistega peale hakata, võiks asja aastate peale edasi lükata. Seda arvesse võttes tehti minu poolt korraldus, Rõngu kirikumõisa uus planeerimine ette võtta juba ilmunud seaduse alusel. See planeerimine on teoksil ja minul praeguolevate andmete põhjal paistab täiesti selge olevat, et tuleval kevadel on võimalik Rõngus ehituskrunte kätte anda.

11. L. Johanson'i küsimine põllutöömistrile endiste mõisatöölaliste senniste eluhoonete lõhkumise kohta.

L. Johanson (stp) (loeb): 1) Missugustel põhjustel lammutatakse endiste mõisatöölaliste sennised eluhooned (moonamajad)?

2) Missugustel põhjustel on lammutatud endiste mõisatöölaliste eluhoone Rõngus?

3) Kuhu peavad need inimesed elama asuma, kes senni elasid neis mõisatöölise eluhoonetes?

12. O. Köster'i küsimine Vabariigi Valitsusele asunikudele ja riigirentnikkudele rendi kõrgendamise kohta ja põllutöömistri vastamine küsimise peale. **O. Köster (as) (loeb):** Kas kavatseb Vabariigi Valitsus täita Riigikogu sooviavaldust 1925. aasta riigi eelarve juurde. „Riigikogu avaldab soovi, et kunni riigi rendimaade põlise tarvitamise seaduse maksmapanemiseni jääks igasugune rendikõrgendamine riigi asundus- ja rendimaade kohta ära,“ ja muuta oma määrust rendi kõrgendamise kohta?

Põllutöömister **A. Kerem:** Austatud Riigikogu liikmed! Selle küsimuse kohta on mul au Vabariigi Valitsuse nimel järgmist seletada. Eelmise Vabariigi Valitsuse otsusega, see on 1924. aastal oli põhimõttelikult otsustatud ühe rukkikilogrammi hinnaks võtta 15 marka. Vormilikult on valitsuse määrus selles asjas vastu võetud 11. veebruaril, mida hiljem 15. aprillil on muudetud. Seega oli praegune rendihind juba maksev hooaja kohta 1924.—1925. a., järelikult ka sel ajal, kui Riigikogu oma sooviavalduse vastu võttis. Riigikogu sooviavaldus räägib, et igasugune edaspidine rendikõrgendus ära jääks. Valitsusel ei ole ka sellekohast kavatsust olnud ega kavatse seda ka tulevase aasta kohta. Teiseks, kui eelarve tulude osa vaadata, kuhu praegune rendimäär sisse oli kalkuleeritud, siis Riigikogu vastu võttes tulude osa ei ole seal vastavaid korrektiivte teinud. (O. Köster, as: Kus kohal?) Eelarves. Seal on küll viie miljoni võrra tulude summat vähendatud, aga rkl. Köster, kui oleks 15 marga asemel 10 marka sisse viidud, siis oleks renti 50% pidanud vähendama, 50% teeb aasta kohta umbes 80 miljonit välja ja kui pooleaasta rendiga rehkendada, siis teeb see vähemalt 40 miljonit välja.

13. O. Gustavson'i, E. Jonas'e J. Tiks'i ja J. Vain'i arupärimise-ettepanek Vabariigi Valitsusele alevite osavõtust kõrvaldamise kohta maakonnanõukogude valimistelt. (Arupärimise-ettepaneku tekst: „6. septembri 1920. aasta maakonnanõukogude valimise seaduse („Riigi Teataja“ nr. 147/148 — 1920. a.) § 3. põhjal oli „maakonnanõukogude valimistel hääleõigus kõigil Eesti vabariigi kodanikkudel, kes valijate nimekirjade kokkuseadmise ajaks 20 aastat vanaks on saanud ja ühes maakonna

piirides olevas vallas või alevi s elavad ehk seal kodune sissesead on.“ Sama aasta 26. okt. maakonnanõukogude valimise seaduse muutmise ja täiendamise seaduse („Riigi Teataja“ nr. 187/188 — 1920. a.) tunnustati maksvusetaks eelmise seaduse §§ 3—5 ja §§ 14—23, ning lahendati valimisõiguslike küsimus § 14. järgmisel kujul: „Maakonnanõukogude valimistel on tarvitusel Riigikogu valimise seaduse („Riigi Teataja“ nr. 105/106 — 1920. a.) §§ 17—22 ettenähtud hääleõiguslike kodanikkude nimekirja.“

Tähendatud muudatust ei saa otsekohe ega kaude tõlgitseda nõnda, nagu oleks seadusandjad selle kaudu tahtnud kõrvaldada alevide maakonnanõukogude valimistelt. Ometi ruttas siseministeeriumi omavalitsuse asjade peavalitsus oma ringkirjaga 14. dets. 1920. a. nr. 3532 maakonnavalitsustele seletama, nagu „ei oleks põhjust alevielanikke maakonnanõukogude valimistest osavõtmisele tõmmata“, sest „et alevid, nagu linnadki, oma eriseaduse põhjal oma tegevust arendavad ja see seadus linnaseaduse iseloomu kannab.“

Seesuguse seletuse alusel kõrvaldatigi alevielanikud nii 1921. a. 27. ja 28. veebruari kui ka 1923. a. 9. ja 10. detsembri maakonnanõukogude valimistelt, ning selle tagajärjel on alevid tänapäevani pidanud leppima selle äärmiselt ebanormaalse ja ühekülgse seisukorraga, kus nad ühelt poolt ühesugusel alustel valdadega alluvad maakonna omavalitsustele nii administratiiv järelevalve korras kui ka muus suhtumises, teiselt poolt aga täitsa eemale tõrjutud osavõtust maakonnanõukogude valimistelt ja selle kaudu oma huvide kaitsest maakonna omavalitsuste tegevuses. See tähendab alevite asetamist hoolekandevalitustena valdade-kaudse valve alla.

Siseministeeriumi omavalitsuse asjade peavalitsuse väide, nagu kannaks aleviseadus täiesti linnaseaduse iseloomu, on otsitud ja ebapaikapidav. Sest Vene ajutise valitsuse 15. juuli 1917. a. seaduse (Постановл. вр. пр. о поселковом управл. — собр. узак. и распоряж. пр. nr. 187, 9. aug. 1917. a.) § 2 ütleb selge sõnaga, et alev lahutatakse valla omavalitsusest iseseisva valla omavalitsuse üksusena (в качестве самостоятельной волостной земской единицы) kes täidab kõiki valla omavalitsuse peale langevaid ülesandeid. Sama seaduse põhjal alluvad alevid järelevalve korras maakonna omavalitsustele.

Meie seadusandlus on täies ulatuses tunnustanud aleviseaduse aluseid, fikseerides alevite vahekorra maakonna omavalitsustega analoogiliselt valdade omale. Omavalitsuse ajutise järelevalve seaduse („Riigi Teataja“ nr. 78 —

1919. a.) § 3. järgi teostab „järeivalvet linna- ja maakonnaavalitsuste tegevuse seaduslikkuse üle siseminister isiklikult ehk omade esitajate kaudu, valla ja alevi omavalitsuste tegevuse seaduslikkuse üle — maakonnaavalitsuste kaudu“. Ja sama seaduse §§ 8. ja 9. põhjal sünnib järeivalve teostamine valla ja alevi suhtes täiesti ühesugustel alustel. Sama ilmne analoogia leiab aset meie teisteski maksvais seadustes, mis nendes normeeritavate küsimuste piirides määravad valla ja alevi suhtumise maakonna omavalitsustega (koolikorraldus, avalikud raamatukogud, tulumaks jne.) See kõik on sootuks midagi muud kui linna omavalitsuste vahekorid maakonna omavalitsustega.

Ülaltoodu põhjal palume Vabariigi Valitsuselt Riigikogu lähemal arupärimis-koosolekul seletust:

1. Kas loeb Vabariigi Valitsus õigeaks siseministeeriumi omavalitsuse asjade peavalitsuse seletuse alevite kõrvaldamise kohta maakonnakoogude valimistelt ja normaalseks selle tagajärjel tekkinud seisukorra, kus alevid on asetatud valdade kaudse valve alla?

2. Kui mitte, kas kavatseb siis Vabariigi Valitsus teha korralduse, et võimaldataks alevitele osavõtt järgmistest maakonnakoogude valimistest?

Tallinn, 15. juunil 1925. a.

(Allkirjad) O. Gustavson,
E. Jonas,
J. Tiks,
J. Vain.“)

O. Gustavson (stp): Käsitav küsimus osutub sedavõrd selgena, et mul ei tarvitse pikemalt peatuda käesoleva arupärimise põhjendamisel. Arupärijad oma arupärimisega tahavad soetada selgust põhimõtte-likku küsimusse: kas on alevil õigus osa võtta maakonnakoogude valimistest või ei ole neil seda. Siseministeeriumi omavalitsuse asjade peavalitsus on tänini pooldanud viimast arvamist ja tema ringkirjalise seletuse põhjal 14. detsembril 1920. a. on alevielanikud kõrvaldatud maakonnakoogude valimistelt. Tol ajal tehtud järelepärimiste puhul seletas omavalitsuse asjade peavalitsus tähendatud küsimuse kohta järgmist: „Et alevid, nagu linnadki, oma eriseaduse põhjal tegevust arendavad ja see seadus linnaseaduse iseloomu kannab, siis ei ole põhjust alevielanikke maakonnakoogude valimistest osavõtmisele tõmmata.“ Ja see ongi kõik. Paljalt paar rida sarnase suureulatusliku põhimõtte kohta ning — valmis. Aga seegi lakooniline seletus lonkab igast jalast.

Elkõige, kuidas on hääleõiguslike küsimus käsitatud maakonnakoogude valimis-seaduses?

6. septembri 1920. aasta maakonnakoogude valimise seaduse („Riigi Teataja“ nr. 147/148 — 1920. a.) § 3. põhjal oli „maakonnakoogude valimistel hääleõigus kõigil Eesti vabariigi kodanikkudel, kes valijate nimekirjade kokkuseadmise ajaks 20 aastat vanaks on saanud ja ühes maakonna piirides olevas val- las või a l e v i s elavad ehk seal kodune sisse- sead on.“ Sama aasta 26. oktoobri maakonna-koogude valimise seaduse muutmise ja täien- damise seaduse („Riigi Teataja“ nr. 187/188 — 1920. a.) tunnustati maksvusetaks eelmise seaduse §§ 3.—5. ja §§ 14.—23. ning lahenda- ti valimisõiguslike küsimus § 14. järg- misel kujul: „Maakonnakoogude valimistel on tarvitusel Riigikogu valimise seaduse („Riigi Teataja“ nr. 105/106 — 1920. a.) §§ 17.—22. ettenähtud hääleõiguslike kodanikkude nimekiri.“

Tähendatud muudatust ei saa otsekohe ega kaude tõlgitseda nõnda, nagu oleks seadusand- jad selle kaudu tahtnud kõrvaldada aleveid maakonnakoogude valimistelt.

1920. a. 6. septembri valimisseadus seab üles selge põhimõtte: maakonnakoogude valimistest peavad võtma osa ka alevielanikud. Sama aasta 26. oktoobri parandus ei tühistata seda põhimõtet, vaid taotleb ainult eesmärki, et valimisõiguslike küsimust teise tekstiga lahendada. Omavalitsuse asjade peavalitsuse seletuse otsitus ja erapoolikus torkab silmi seda teravamalt, et samas ringkirjas näiteks sõjaväelaste osavõtu õigus maakonnakoogude valimistest põhjendatakse järgmiselt: „Sõja- väelased võtsid Riigikogu valimistest osa ja nendel on valimise õigus linna ja aleviseaduse järele. Sellepärast ei ole põhjust maakonnakoogude valimistel sõjaväelasi valimise õigusest ilma jätta, kuigi valimise seaduses eneses sel- lest õigusest ei räägita.“ Aga just niisama ja veel rohkemgi „kuigi valimisseaduses eneses sellest õigusest ei räägita“, peaks olema päris selge, et alevielanikkude osavõtu õigus maa- konnakoogude valimistest on väljaspool igasugust kahtlust, kui aluseks võtta eelmise valimisseaduse kategoorilist nõuet, mida muut- mise seadus — ma rõhutan veel kord — ei revideeri. Kui aga omavalitsuse asjade pea- valitsus sellest ilmest selgusest hoolimata oma ringkirjas siiski on asunud diametraalselt vastupidisele seisukohale, siis on siin kahtle- mata mõju avaldamas olnud mitte loogilis- juriidilised, vaid poliitilised kaalumised. Veel täbaram on lugu väitega, nagu kannaks alevi- seadus täiesti linnaseaduse iseloomu. Vene aju- tise valitsuse 1917. a. 15. juuli aleviseaduse § 2

ütleb selge sõnaga, et alev lahutatakse valla omavalitsusest iseseisva valla omavalitsuse üksusena (в качестве самостоятельной земской единицы). „Sarnasel juhusel — ütleb see paragrahv edasi — täidab alevi omavalitsus valla omavalitsuste peale langevad sõjaväelised ja kodanlised kohustused, alludes määrustele, mis selles suhtes nimetatud asutuste kohta maksvad.“ Alevi omavalitsuse kompetentsi määramisel loetleb sama seaduse § 3 terve rea punkte (1—15), millised § 4. põhjal otsustatakse kokkuleppel maakonnanõukoguga. § 14 lausub selge sõnaga: Kohad, kus sisse seatud alevi omavalitsus, hoiavad alal oma maakoha iseloomu. § 64. põhjal kuuluvad alevivolikogu poolt vastuvõetud sundmäärused maakonnavalitsuse kinnitamisele ja avaldamisele ametlikus korras. Samas korras sünnib sundmääruste tühistamine. § 123 loetleb terve rea makse, mida võib võtta ainult maakonnavalitsuse kinnitamisel. § 129 põhjal saadetakse alevieelarve maakonnavalitsusele teadmiseks. Sama kord maksab aastaaruande kohta (§ 135). § 153 loetleb 6 küsimust, mida võib otsustada ainult maakonnanõukogu nõusolekul.

Ma arvan, neist näidetest tohiks olla enam kui selge, et ei saa juttugi olla sellest, nagu kannaks Vene ajutise valitsuse aleviseadus, alevi omavalitsuse suhtumise määramisel maakonna omavalitsusse linnaseaduse iseloomu. Sootuks vastuoks: see seadus fikseerib alevite alluvusvahekorra maakonna omavalitsustega aloogilistel alustel valdadega.

Meie seadusandlus on täies ulatuses tunnustanud samu põhimõtteid. Mõned vaid näited. Omavalitsuse ajutise järevalve seaduse („Riigi Teataja“ nr. 78 — 1919. a.) § 3. järgi teostab „järevalvet linna- ja maakonnavalitsuste tegevuse seaduslikkuse üle siseminister isiklikult ehk omade esitajate kaudu, valla ja alevi omavalitsuste tegevuse seaduslikkuse üle — maakonnavalitsuste kaudu.“ Ja sama seaduse §§ 8. ja 9. põhjal sünnib järevalve teostamine valla ja alevi suhtes täiesti ühesugustel alustel. Samuti ei ole absoluut mingit vahet valla ja alevi koolikorralduse suhtumises maakonna omavalitsustesse. Õpetajad registreerib, nende palga maksab, kõik tekkinud tüliküsimused lahendab maakonna koolivalitsus nii alevite kui valdade suhtes.

Avalikkude raamatukogude suhtes maksab samane valdade ja alevite ühe mõöduga mõõtmine.

Või võtke tulumaks — eks arvestata maakonnale langeva osa määramisel ka alevielanikkudega?

Ma arvan, neist näidest jätkub küsimuse küllaldaseks selgitamiseks. Kõike kokku

võttes võime konstateerida: alevi omavalitsuste suhtumine maakonna omavalitsustesse on analoogiline valdade omaga. Ja kui vallad on õigustatud osa võtma maakonnanõukogude valimistest, siis ei saa seda õigust kuidagi keelda alevitelegi. Kui aga praegu maksab omavalitsuse asjade peavalitsuse ringkirjaga maksmapandud kord, kus alevid täiesti kõrvaldatud sama maakonnanõukogu valimistelt, kellele nad alluvad analoogilistel alustel valdadega, siis on raske kujutella midagi hullemalt kahepaiksemat ja ebaloogilisemat praegusest seisukorrast. See ei ole ju muud midagi, kui alevite asetamine valdade järevalve ja hoole alla.

Tuleb lausa imestada, et seesugune ilmselt ebaloomulik seisukord on võinud kesta aastaid otsa, ilma et küsimuse lahendamiseks õiges suunas oleks kuskiltki poolt samme astutud. Ma arvan, see küsimus on küllalt sedavõrd tähtis, et ta väärib Vabariigi Valitsuse vastuse arupärimises asetatud küsimustele, et täit selgust soetada põhimõtetliku küsimusse, kas talitas omavalitsuse asjade peavalitsus juriidiliselt õieti, kõrvaldades alevielanikud maakonnanõukogu valimistelt. Et seda selgust saavutada, panen ette käesolev arupärimine vastu võtta.

Juhataja A. Rei: Kodukorra § 86. põhjal on hääletamise teel tarvis kindlaks teha, kuipalju Riigikogu liikmeid toetavad käesolevat arupärimise-ettepanekut. (Hääletatakse.) Käesolevat arupärimise-ettepanekut toetab 27 Riigikogu liiget — seega on arupärimine vastu võetud.

14. M. Laarman'i, P. Järve ja K. Indermitte arupärimise-ettepanek põllutööministrile Kariste metsakonna metsavahide Juhan Alp'i ja Juhan Baltzer'i ametist lahtilaskmise ja politseivõimude poolt kohast väljatõstmise asjus. (Arupärimise-ettepaneku tekst:

„1924. a. kevadel tuli Kariste metsakonna metsaülemaks uus jõud Vestren Doll. Uue metsaülemaga toodi ametkonda ka mitmed uued viisid ja korraldused, mis ümbruskonna imestama panid ja sagedasti neile ka rahulolematuseks põhjust andsid.

Kuid metsa ülemus ei arvesta nähtavalt maarahva meeleoluga ja aasta aega, mis ta Karistes asunud, on jätkunud selleks, et tema teguviisi üle enam imestustki ei tunta.

Kuid siiski viis muidu rahulikke Kariste elanikke ärevusesse härra Vestren Dolli viimane tegu, kus ta ilma mingi nähtava põhjusteta kahele temale alluvale vanale metsavahile, Juhan Alp'ile ja Juhan Baltzer'ile, kes juba

30 a. ausalt oma ametikohuseid täitnud, nende kohad 22. apr. üles kuulutas ja neid käskis 1. maiks majast välja kolida. Metsavahtidel oli ka põllupidamine, nii et neil äkiline kohast lahkumine otse võimatu oli. Nad olid peale selle kohale omad majad ehitanud.

Metsavahid pöörasid metsade peavalitsuse poole palvega, neile kaitset anda ja kui see asjata oli, põllutööministri poole, kuid vahepeal jõuti suviste viimasel pühäl 2. juunil metsavahid oma kraami ja kodakondsetega politsei abil majast välja, lageda taeva alla tõsta.

Ümbruskonnas, kus Alp'i ja Baltzer'it kui ausaid ja tublisid mehi tunti ja austati, on metsaülem Vestren Dolli teguviis palju paksu verd tekitanud ja pahameelt sünnitanud. Üldiselt tunnistatakse, et metsaülem siin vanade metsametnikkudega koguni ülekohtuselt ümber käinud ja ei ole arvesse võtnud nende kauaegset ausat teenistust.

Et uskuda ei saa, et põllutööminister ja metsade peavalitsuse ülem vanadele metsametnikkudele ülekohtu teha tahaks, palume härra põllutööministrilt vastust järgmistele küsimistele, mis asjasse selgituse tooks ja kohalikke elanikke rahustaks:

1) Kas on härra põllutööministril teada, et Kariste metskonna ülem Vestren Doll kiires korras kaks vana metsavahti kohalt lahti öelnud ja politseivõimude poolt majadest välja lasknud tõsta?

2) Kui see härra ministril teada on, kas on leitud metsavahtidelt sarnast süüdi, et nad kohtadelt välja tulid tõsta?

3) Kui mitte, kuidas mõeldakse kannatada saanud vanu metsavahitisi rahuldada ja kuidas metsaülem Vestren Dolli teguviisi hinnata?

Tallinnas, 16. juunil 1925.

(Allkirjad)

M. Laarman.

P. Järve.

K. Indermitte.“)

M. Laarman (põl): Käesolev arupärimine puudutab ühte episoodi selle suure kurbmängu viimasest vaatusest, mis viimastel aastatel meie kodumaal mängitakse ja mille pealkiri on „Kroonu metsavahid“. Sellest osavõtjaid on üle kodumaa õige palju. Meie poolt esitatud arupärimine, mis meie kevadel Riigikogule esitasime, käis selle aja kohta ja oli väga rutuline. Vahepeal on asjaolud teisiti kujunenud. Isikud, kelle vastu arupärimine õieti oli sihitud, nimelt metsade peavalitsuse juhataja härra Rosen, niisama ka kohalik metsaülem härra Vestren Doll on teisale paigutatud ja kuuldavasti on selles asjas midagi

ette võetud, mis meid ehk rahuldada suudaks. Meie loodame, et lähemal ajal põllutööminister selles suhtes edasi talitab ja asi lahendatakse nii, et metsavahid rahul jäävad. Seda lootes võtame meie oma arupärimise tagasi.

J u h a t a j a **A. Rei**: Käesolev arupärimise-ettepanek on tagasi võetud.

15. M. Laarman'i, P. Järve, ja M. Martinson'i arupärimise-ettepanek põllutööministrile uute lapitalude loomise asjas riigi rendimaadel.

(Arupärimise-ettepaneku tekst:

„Riigikogus on õige mitmel korral kõne all olnud meie lapitalud, mida mitmes maakonnas, eriti aga Pärnu- ja Saaremaal rohkel arvul olemas. On tõsiselt selle üle aru peetud, kuidas lapitalusid korraldada ja nende maid koondata korralikkusesse krun-

tidesse. Põllutööministeerium on oma ülesandeks võtnud küsimust lahendada, kogudes vastavaid andmeid lapitalude kohta ja kokku seadida sellekohane seaduseelnõu, mille alusel võimalus avaneks lapitalude korraldamise asjus lõpulist sammu astuda. Ja kuuldavasti ollagi teoksil ja valmis saamas see seaduseelnõu.

Kuid vaatamata selle peale, et Riigikogus ja ministeeriumis aru peetakse ja abinõusid otsitakse, kuidas lapitalusid likvideerida ja endisel ajal tükeldatud põllupidamise üksusi koondada ühte krunti, mis võimaldaks edukat põllupidamist, töötavad ministeeriumile alluvad kohalikud organid koguni vastupidises sihis ja loovad juurde uusi lapitalusid, lõhkudes senniseid elujõulisi talusid. Nii toimetab näiteks Pärnumaal riigi maamõõtja P a a s, luues tükeldamise teel sennistest riigi renditaludest uusi eeskujulikke lapitalusid. Sel kombel on ta tükeldanud Tammiste vallas „Uuetoa nr. 4“ talu. Talu krunt oli juba enne tükeldamist õnnetu, talu hooned ja kaks popsi kohta seisavad maatükil, mille üldsuurus pisut üle tiinu, kuna karja- ja heinamaa kodust 2—15 versta eemal kolmes eraldi tükis seisab. Maamõõtja Paas on nüüd talu krundi „ümberraldanud“, ta seletab ise, et põllutööministeeriumi juhtnõõride alusel, ja „Uuetoast“ suurepäralsed lapitalud loonud: on vana peremehele ja popsidele igast krundiosast tükikese andnud, nii et ka popsil heinamaa ja karjamaa tükikeste kaupa kaugele pillutuna seisavad, nagu talulgi. Kodune krunt on aga nüüd niisugune, et seal enam liikumise võimalust ei ole.

Tammistes asub veel hulk rendikohti, kelle krundil suuremal või vähemal arvul popse peal. Need ootavad, mil nende kohtade tükeldamisele asutakse ja neile enne korralduse läbi

edasielamine võimatuks tehakse, kuna maamõõtja ettepanekut, popsikohad talust eemalseisvate maatükkide peale asetada, kuulda ei võta. „Põllutööministeeriumi poolt saadud juhtnöörid ei lubavat seda.“

Meie teades on põllutööministeerium maa-reformi teost. määruste § 64. põhjal välja andnud aga hoopis teise mõttega riigimaade planeerimise tehnilised juhtnöörid. Nende juhtnööride §§ 18, 19 ja 20 kõnelevad sootuks teist keelt.

Kuna uskuda ei suuda, et põllutööministeerium tõepoolest juurde luua sooviks uusi lapitalusid riigi renditalude ümberplaneerimisel, sest temal tohiks väga hästi teada olla Riigikogu ja rahva üldine vaade selles küsimuses, ja ministeerium ise kuuldavalt töötamas olla seaduseelnõu kallal, mille alusel saaks korraldada valla lapitalusid, sellepärast peab oletama, et ministeeriumile alluvad kohalikud ametnikud küllalt hästi instrueeritud ei ole ja ministeeriumi juhatuskirjadest oma moodi aru saavad, mispärast sarnased väärnähtused võimalduvad.

Et selles küsimuses selgust saada, palume härra põllutööministrilt vastust järgmistele küsimistele:

1) Kas on põllutööministril teada, et riigi renditaludest juurde luuakse uusi lapitalusid?

2) Kas kiidab tema sarnase toiminguga heaks ja kui mitte, mis mõtleb tema ette võtta, et sarnased nähtused edaspidi korduda ei saaks?

Tallinnas, 24. mail 1925.

(Allkirjad)

M. Laarman.

P. Järve.

M. Martinson.“)

M. Laarman (põl): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Ei pea arvama, nagu oleksid käesolevas arupärimises ettetoodud asjaolud ainukene juhtumine, mida ei pruugiks siin ette kanda. Käesolev näide näitab väga selgesti, kuidas praegusel korral meie riigimaadest ja riigi renditaludest uusi lapikohti juurde luuakse. Üks näide, mis ma siin ette kannan, on nagu illustreerimiseks, kuidas siin asjaga talitatakse. Terve rida juhtumisi on mul teada Pärnu maakonnas, mis on sarnased, nagu meie praeguses arupärimises ette tahame kanda. Niisuguseid lapitalusid luuakse praegusel korral üle maa riigi maamõõtjate poolt riigi renditalude ümberplaneerimise juures veel juurde. Arupärimises ettetoodud näide on, nagu ma tähendasin, selleks ette toodud, et asja selgelt illustreerida.

Üldiselt on tuttav, kuidas lapitalude pidajad selle juures suurt vaeva näevad ja kulu

kannavad, et oma koha laialipillatud osasid enam-vähem ühte krunti koondada ja kui suurte, sagedasti ülepeäsemata raskustega selle juures võidelda tuleb, et seda soovi teostada. Nõutakse, et riik siin appi peab minema ja seadusandlikul teel asja korraldama. Maakomisjonis on praegu arutamisel maakorraldamise seadus, kus tahetakse lapitalusid korraldada ühtlasteks kohtadeks, et selle läbi võimaldada üksikutele põllupidamistele elujõuliseks saamine. Otse naeruväärt paistab praegu ja nagu nende püüete üle hirvitamine on, kui teiselt poolt riik, kes lapitalude korraldamisele on asunud, uusi lapitalusid juurde loob, nagu viimasel ajal mitmel poolt kahjuks on nähtavale tulnud. See ei ole üksik juhtumine. Näitena toon selleks Pärnumaal Tammistes asuva riigi renditalu „Uuetoa nr. 4.“ planeerimise loo. „Uuetoa“ talu üldsuurus on 167 Riia vakamaad ehk 58 tiinu. Talu asub Pärnu jõe ääres, kuid talu all oleva maa suurus on kõigest 31 vakamaad, umbes 10½ tiinu. Teised talu maaosad, karja- ja heinamaa on mitmes tükis ja talust eemal umbes kahe ja poole kunni 15 versta kaugusel. Koduse tüki peal, mille üldsuurus, nagu varem nimetasin, umbes 10½ tiinu ehk 31 vakamaad, asub veel peale talumajade kaks popsikohta, mis H. Engelbrecht'i ja Jaanson'i käes pidada. Popsikohapidajad nõudsid maa korraldamist ja talu ümberplaneerimist. Sellele soovile tuldi vastu, kuid see ümberplaneerimine on „Uuetoa“, nagu paljudel muudelgi kohtadel, täitsa ebaõnnestunud: kruntide korraldamise asemel on sündinud korratusse viimine. On ära lõhutud talu krunt veel hullemini kui enne ja antud igast taluosast niihästi peremehele kui ka popsidele oma osa. Peremees, kui ka vallanõukogu poolt valitud esitajad ei olnud planeerimisega rahul, kuid kohalikkude omavalitsusesitajate õigustatud soovisid ei pandud tähele, vaid maamõõtja Paas viis asja läbi nagu tal sel korral passis. Tammiste mehed räägivad selle põhjustest üht asjaolu, mis väga sagedasti maamõõtjate juures ette tulevat ja nimelt, kui nad maid korraldasid, ei mõistvat mõned kohapidajad maamõõtjat hästi paluda nõnda, et ta nende soovisid kuulab... (L. Johanson, stp: Siis ta ei olegi õige kogumees, kui ta paluda ei mõista nii, et mõjub.) Härra Johanson arvab nii, aga ma ütlen, et räägitakse nagu mõistaksid härrad sotsialistid palumist paremini, kindel aga on, et „Uuetoa“ peremees seda ei mõistnud ja sellepärast on ta palve tähelepanemata jäänud. Mina pöörasin läinud aastal detsembrikuul maamõõtja Paas'i poole, kes mulle seletas, et kõik olla väga hästi korraldatud ja popsid ju maad saanud. Muud ei olla vaja. Kui soovitakse

teada, kuidas see maakorraldamine on sündinud, siis võin ma teile selle kohta järgmist seletada: ei saa ju ometi õigeks ja otstarbekohaseks lugeda, kui maakorraldamise aktist leiame, et vabadiik Engelbrecht'ile on antud põldu 1,8 tiinu... (L. Johanson, stp: Kuidas see pops Teie mõrda sattus?) Vabandage, mis Teie ütlesite, härra Johanson? Me vast räägime pärast sellest ja võtate sõna pärastpoole. Nii on antud Engelbrecht'ile heinamaad kolmes tükis: heinamaa on kodust 3—15 versta eemal, üks tükk on 0,6 tiinu, teine 1,9 ja kolmas 2,7 tiinu, kokku 5,2 tiinu. Karjamaa samuti kodust eemal kolmes tükis ja sama kaugel, 0,4 tiinu, 2,7 tiinu ja 0,7 tiinu, kokku 3,8 tiinu. Samas proportsioonis ja kauguses on talu ja teise popsi maad. Talust 15 versta eemal seisab talust eraldi väga hea maatükk, 40 vakamaad või umbes 14 tiinu suur. Soovitati, et popsid sinna asutataks. See on täitsa võimalik, sest suurema maa-aluse pops Engelbrecht ei ole oma sennise koha eest sugugi hoolt kandnud, millel hooned täiesti lagunenuid, nii et neist sõna tõsisel mõttes juttugi teha ei maksa. Ta on vanapoiss, elab ise rehetares, millest ta poole osa on kütteks ära põletanud, niisama on ta lauda kütteks ära põletanud, mispärast seal küll ühest „eeskujulikust majapidamisest“ juttugi ei või olla. Nii ei oleks põhjust kõneleda, et heade hoonete pärast teisele kohale paigutamine võimatu. Peale selle on talul kaugemad osad niisugused, mis täiesti võimaldavad eraldi planeerimise korral iseseisvat majapidamist.

Ei taha pikemalt peatada selle juures, tähendan ainult, et lähemal ajal Pärnu maakonnas kui ka mujal väga palju maakorraldusi ette tuleb võtta ja et seal neilsamul põhimõtetele käima hakatakse, nagu Tammistes. Ma ei suuda uskuda, et põllutööminister, kes määrused välja andnud, kuidas maid planeerida, et ta nüüd ise nii sooviks, nagu maamõõtjad koha peal talitavad. Meil on maa tehniliste planeerimisjuhtnõude paragrahv 18-as selgesti öeldud: „Talud rajatakse ühes tükis ja võimalust mööda nii, et talu krunti tarvilik osa põllu- ja heinamaad tuleks. Juhtumisel, kui seda nõudmist võimalik ei ole täita, võib heinamaid anda ka lahus, aga võimalikult rajatava talu ligidal.“ Siis § 19-es lausub: „Kui normaaltalu mitmes tükis tuleb planeerida, siis tuleb seda nii teha, et hiljemini võimalik oleks ühe kõige suurema tüki peal elujõulist kohta rajada, vähemaist tükidest aga uut normaaltalu moodustada.“ Ja § 20-as öeldakse: „Iga taluplaani ideaal on ruut.“ Mina ei suuda uskuda, et härra maamõõtjal need tehnilised juhtnõud kättesaadavad ei ole, ja tahaksin kuulda, kuidas vaatab selle asja peale härra

põllutööminister, kas tema leiab selle korraldiku olevat, kui sarnaseid eeskujulikke lapitalusid juurde luuakse ja kuidas mõtleb ta edasi toimetada, et sarnane viis kaoks. Et härra põllutööministrile võimalust anda seda küsimust õigest küljest valgustada, loodan mina, et meie arupärimine vastu võetakse.

Juhataja A. Rei: (Hääletatakse.) Arupärimise-ettepanekut toetavad 31 Riigikogu liiget, seega on arupärimine vastu võetud.

16. A. Jõeäär'i, (Arupärimise-ettepaneku L. Johanson'i ja tekst: A. Kärner'i arupärimise-ettepanek Vabariigi Valitsusele Baltimere ümbruskonnas asuvate riikide vahelisele alkoholi- kontrabandi vastu võitlemise lepingule mitteallakirjutamise kohta.

„Soome valitsus on Soome keeluseaduse kaitseks juba 5 aasta eest Eestiga läbirääkimisi alustanud vastava lepingu sõlmimiseks, millega saaks piirituse salavedu Soome takistada. Eesti mittenooleku tõttu selle lepingu kava üksikute punktide kohta jäi see leping teostamata. Eesti poolt aga seletati, et leping teostatakse siis, kui kogu küsimus võetakse laiemas ulatuses, kõigi Baltimere ümbritsevate riikide vahelisena. Sellele pinnale kalduski küsimus. Esialgne riikidevaheline nõupidamine peeti Kristiaanias a. 1922, millest võtsid osa Norra, Rootsi, Soome, Saksa ja Daani. Selle nõupidamise tagajärjel kutsus Soome valitsus 1924. a. novembri lõpul Helsingisse kokku konverentsi, millest võtsid osa Soome, Eesti, Vene, Läti, Leedu, Poola, Danzig, Saksa, Daani, Norra ja Rootsi. Pikkade läbirääkimiste ja hõõrumiste järel läks ometi korda sellel konverentsil teatud kokkuleppele jõuda vastastikuse territoriaalvete piirkonna laiendamise ja muudel alkoholikontrabandi vastu võitlemise suhtes. Kuna aga see konverents oli kokku kutsutud ilma, et saadikutele oleks antud täielikke volitusi lepingu kavale valitsuste nimel alla kirjutada, siis pidi iga valitsus selle allakirjutamise hiljemini otsustama, ja kui leping juba kõigi valitsuste poolt oleks alla kirjutatud, siis läheks ta kõigi osaliste riikide parlamentidesse ratifitseerimisele.

Nagu kuulda, on sellele lepingule senni alla kirjutatud kõik osavõtjad riigid, peale Saksa ja Eesti. Viimane asjaolu on Soomes peaaegu sama palju pahameelt sünnitanud, kui kogu piirituskontrabandi küsimus, mis on Soome lehtede ja inimeste tõenduse järele tublisti jahendanud Soome-Eesti vahelisi sõp-russidemeid.

Kui Soome president oma külaskäigu Eestisse tegi, nõuti Soome ajakirjanduses, et enne seda sõbralikkuse avaldust omavahelised lahkeliidid kõrvaldataks, eriti aga, et Soome valitsus nõutaks Eesti valitsuselt allkirja sellele lepingule, mille täideviimist Soome nii väga vajab. Oletati, et selle lepingu allakirjutamine sünnib tingimata presidendi külaskäiguga ühenduses, kuid kui see siiski ei sündinud, siis tekitas see tõsise meelepahaavalduse niihästi Soome valitsuse kui ka Eesti aadressil.

Sellel astmel on praegu küsimus ja edasi võib ta nihkuda ainult Eesti allakirjutamisega nimetatud lepingule. Et selle küsimuse üle selgust saada, palume esitada Vabariigi Valitsusele järgmised küsimised:

1) Kas on Vabariigi Valitsus kirjutanud alla Helsingis läinud aasta novembris ja detsembris tehtud Läänemere ümbruskaudsete riikide vahelisele lepingule alkoholi-kontrabandi takistamise asjus?

2) Kui sellele lepingule senni alla kirjutatud ei ole, siis mil põhjusel on see allakirjutamine viibinud?

3) Millal mõtleb Vabariigi Valitsus sellele lepingule alla kirjutada?

17. juunil 1925. a.

(Allkirjad)

A. Jõeäär.

L. Johanson.

A. Kärner.“)

L. Johanson (stp): Piirituse väljavedu Eestist on vahekorda naaberriikidega kogu Eesti iseseisvuse kestvuse ajal aidanud halvendada. Et seda väljavedu piirata, selleks on püüdnud välisriigid, muu hulgas Soome, Eestiga kokkuleppesse astuda ja ühised abinõud tarvitusele võtta salaväljaveo vastu. Juba 5 aasta eest alustati selles asjas läbirääkimisi, et sõlmida vastavad lepingud, millega muu hulgas piirituse sissevedu takistada. Eesti poolt seletati, et leping sõlmitakse siis, kui kogu küsimus võetakse laiemas ulatuses ümbritsevate riikide vahel arutusele. Sellekohane nõupidamine peeti 1922. a. ära, millest osa võtsid Norra, Rootsi, Soome, Saksa ja Daanimaa. Selle järele kutsuti konverents kokku 1924. a. Helsingisse, millest osa võtsid Vene, Läti, Leedu, Poola, Danzig, Saksa, Daani, Norra ja Rootsi. Tulemusena oli lepingu kava, mis muu hulgas sisaldas viiendas punktis vastastikkust kontrolli ja konfiskeerimise õigust 15 merepenikoorma ulatuses territoriaalvetes, ja kuues punkt nõudis kahtluse korral lepinguriikide lipu all olevate laevade tagaajamist ja konfiskeerimist ka väljaspool seda tsooni, rahvusvahelises vees kunni territoriaalveteni.

Eesti viivitas sellele lepingule allakirjutamisega ja see sünnitas väga palju pahameelt Soome ajakirjanduses, kus isegi kuulsaks sai üks luuletus Eestile, mis järgmiselt kõlab: „Kuld sulle kallim, kui venna veri!“ See sisaldab seda pahameelt, mis soomlased eestlaste vastu tundsid. See väljavedu oli iseenesest suur, väga palju veeti Soome, oli see äri ju üks tulutoovamatest üksikutele, kuna hind ilmaturul oli 3 korda suurem, kui see hind, mida väljavedajad Eesti riigile maksid. Väljavedajad maksid liitri eest 22—25 Eesti marka, kuna ilmaturul hind oli 75 marka. Selle tagajärjel võisid üksikud inimesed rikkaks minna. Isikud, kes ammugi ei ole kõige paremad Eesti kodanikud, vaid kes neid varandusi, mis nad piirituse teel omandanud, on juba osanud välja- maale paigutada, muuseas omale suvilaid Nizzasse muretsedes. Tähendab, neid varandusi, mis nad soodsatel tingimistel Eesti piiritusest saanud, ei ole lasknud siin majanduselusi ringi joosta, vaid on viinud väljaspoole Eesti piire. Sellest väljaveost võtsid osa muuseas „Ühistöö“ ja teised organisatsioonid. Sellest olid isegi huvitatud mõned ametkonnad. See väljavedu kasvas 1919. a. ja jõudis oma haripunkti 1923. a., kus 21.705.872 gr. ehk 2.669.605 liitrit välja veeti. Arusaadav on see pahameel, mis Soome ajakirjanduses avalikus arvamises Eesti riigi vastu esile tuli, ja mis sugugi soodne ei olnud meie riigile, kuna peale selle Eesti riik sellest väljaveost midagi võitnud ei ole.

Kõigil neil põhjustel pidasime tarvilikuks esitada arupärimist juba 17. juunil. Tuli vaheaeg ja oli võimatu Riigikogus seda vastu võtta. Vaheajal on üksikud asjaolud muutunud, kuid kõige selle peale vaatamata on huvitav, kui Vabariigi Valitsus vastust annab ülesseatud küsimuste kohta ja muu hulgas seletab seda lepingut, mis Soomega sõlmitud piirituse väljaveo sihis. Kõigil neil põhjustel loodan, et see arupärimine vastuvõtmist leiab.

Juhataja **A. Rei**: (H ä ä l e t a t a k s e.) Käesolevat arupärimise-ettepanekut toetavad 32 Riigikogu liiget. Seega on arupärimine vastu võetud.

17. L. Johanson'i, J. Piiskar'i ja E. Martinson'i arupärimise-ettepanek Vabariigi Valitsusele emakeele mitteõpetamise kohta Eesti-Ingeri koolides. (Arupärimise-ettepaneku tekst: „Eesti Ingeris, Narva (senni Naroova) vallas asub umbes 1800 inimest Soome hõimusi. Osa neist, nende oma ütelse järele „s o o m l a s e d“ on Lutheri usku, käivad Soome kirikus, loevad soomekeelset kirjan-

dust, ajalehti jne. (nende keskel tegutseb edukalt soomekeelne Ingeri haridusselts). Teine osa, n.n. isurlased on apostlikõiget usku, enam-vähem, osalt isegi väga Vene mõju all. Nende keskel tegutseb osalt soome-estikeelne Eesti Ingeri haridusselts, osalt venekeelne haridusselts „Sarja“, mida viimast juhivad venemeelsed Isuri haritlased-õpetajad Väikülast, kus aga sündinud venelasi kõigest 17 inimest asub.

Kõigi nende koolid olid Eesti iseseisvuse algusel venekeelsed, kunni S. Sommer ja V. Ernits selle peale üldist tähelepanu juhtisid, perekonnanime paneku puhul Ingeris. Peale selle muudeti Kullakülas, Vanakülas ja Kalliveres koolid eestikeelseteks, kuna Väiküla kool venekeelseks jäi.

Praegune seisukord Eesti-Ingeris pole aga siiski loomulik, sest kohaliku rahva emakeel on Soome keel (kirjakeelele väga lähedased murded). Pealegi on sellest rahvast osa juba rahvuslikult ärrganud ja nõuab tungivalt soomekeelset kooli, tundes selle kooli mittelubamist survena, mis kokku ei mahu kodaniku vabaduse ja rahvusliku kultuuri arendamise vabaduse mõistega.

Teine osa rahvast aga eelistab Vene kooli eestikeelsele, pidades mõlemaid keeli võõraiks, esimest siiski omasemaks. Neid võib äratada rahvuslikule eneseteadvusele ainult nende emakeele, Soome keele, kaudu, kuna igasugune meelega eestistada tahtmine neis ainult vastu-meelsust ja teadlikku vastupanekut sünnitab.

Soomekeelse rahvakooli vastu on praegu Viru maakonna koolivalitsus ja haridusministeerium. On igatahes olemas selle maanurga tahtliku eestistamise tendents, mis avaldub nimetatud asutuste tegevuses, samuti osalt ajakirjanduses ja seltskonnaski. See tendents on aga väga mitmes mõttes kahjulik:

1) Ta takistab Ingeri soomlaste rahvusliku enesetunde arenemist ja seega kultuuritõusu, edendades osalt isegi venestamistki.

2) Ta õhutab meis endis rahvuslikku shovinismi kõige nõrgemate vastu. Mis on lubatud venelastel, sakslastel, lätlastel, rootslastel ja juutidel, see ei peaks lubatud olema meie suguvendadel soomlastel! Ja ometi nõuame meie, et lätlased ka liivlastele teatud rahvuskuultuurilised õigused annaksid. Liivlaste arv pole aga suurem, kui ingerlaste arv Eestis.

3) Ta rikub meie head vahekorda Soomega. Soome ajakirjanduses pannakse väga teravalt tähele Eesti-Ingeri sündmusi, ja soomlased ei varja oma pahaüllatustundelist imestust sel puhul, et Eestis isegi Ühis-Soome liikumist juhtivad isikud võivad Eesti-Ingeri koolide suhtes nii talitada, nagu seda on senni tehtud.

4) Eesti-Ingeri tahtliku ja vägivaldse eestistamisega hävitatakse maa pealt üks huvitavaim rahvuskuultuuriline eksperiment, nimelt Soome-Eesti kultuuri kokkusulamise võimalus, mis võimaldub mõlema keele oskamise tõttu. Haridusministeerium tahab aga oma poliitikaga sealt Soome keele kõrvaldada.

Kõike eelpoolõeldut silmas pidades palume esitada Vabariigi Valitsusele järgmised küsimised:

1) Kas on Vabariigi Valitsusel teada, et Eesti-Ingeris puuduvad emakeelsed, s.o. soomekeelsed koolid, kuna nende aset täidavad eesti- ja venekeelsed?

2) Kas mõtleb Vabariigi Valitsus kohalike elanikkude, samuti Soome ja Eesti lähinemise sõprade soovidele vastu tulles Eesti-Ingeris avada soomekeelseid rahvakoole?

17. juunil 1925. a.

(Allkirjad)

L. Johanson.

J. Piiskar.

E. Martinson.“)

J. Piiskar (stp): Käesoleva arupärimise otstarb on selgitada mõningaid küsimusi meie hariduspoliitika alal piirimail. Arupärimine esitati juba kevadl ja minul ei ole võimalust olnud kontroleerida, kas vahepeal asjaolud ehk muutunud pole selles suunas, nagu seda arupärimise esitajad soovitavaks peavad.

Meie hariduspoliitika üldiselt tunnustatud põhialuseks on emakeelse hariduse põhimõte. Seda püütakse võimalikult igalpool läbi viia, kus see teostatav on ja seda mitte üksi meil kodus, vaid nii mõnigi kord on püütud meeolu luua selleks, et meie naaberriigis Lätis asuvale väikesele rahvakillule, liivlastele, võimaldataks nende omapärasuse alleshoidmine ja nende arenemine emakeeles. Samal ajal, kus meil ollakse huvitatud sellest väikesest rahvakillust naaberriigis, ei ole Eesti ise seni veel korraldanud samasugusele, vast suuremale rahvakillule, kes elab Ingeris, emakeelset kooli. See on tarvilik ja mõeldav, isegi nõutav just sellepolest, et siin ei ole tegemist väikeseks jäänud rahvakilluga, vaid ühe Soome rahva suguharuga, kes oma keele poolest väga lähedal praegustele soomlastele ja kes väga tuntavalt Soome hariduse ja kultuuri mõju all ja kes võib kasutada Soome kultuuri saavutusi kirja ja raamatute teel. Sellepärast arvame, et ei ole Eesti hariduspoliitika seisukohalt kuigi tark, vaid on otse sellevastu lubamatu, kui sellele rahvusele vastu ei tulda ja temale neid võimalusi ei anta, mis teised rahvused Eestis on saanud. Kui näiteks teistele rahvustele on võimaldatud teatava seadusega kultuur-

autonoomia, mida isegi Õhtu-Euroopas teistele riikidele eeskujuks seatakse, siis ei tule minu arvates, seda head mõju, mis see akt väljaspool avaldanud, ära rikkuda sellega, et teisel teel teated lähevad samasse Õhtu-Euroopasse, mis otse vastupidiselt mõjuvad. Kuigi siin tegemist on väikse rahvakilluga, on see küsimus siiski teatavat huvi äratanud, muuseas ka Tartu ülikooli ringides, sealses akadeemilises hõimklubis ja ka vastavas hõimklubis Soomes jne. Igatahes on see küsimus omandanud palju laiaulatuslikuma tähtsuse, kui tal see olla tarviseks. Peab arvama, et ülikoolide ja teadusmeeste kaudu see küsimus palju kaugeemale kantakse, kui seda kannaksid või suudaksid kanda need, kellesse asi otsekohe puutub. Kõike seda silmas pidades oleks tarvis, et selles asjas valitseks täielik selgus. Oleks soovitatav, et haridusminister vastaks, mis pärast seal praegune korraldus maksab, kas on temal kavatsus praegust korraldust kuidagiviisi muuta ja mis sihis. Et selgitada etteheiteid, mis sagedasti piirimaadelt tulevad, mitte üksi Narva tagant, vaid ka Petserimaalt, ja mis sagedasti õigustatud mitte küllalt tervete olude valitsemise tõttu neil mail, ja võimalust anda haridusministrile sellekohasteks seletusteks, selleks on esitatud käesolev arupärimine. Teen ettepaneku arupärimine vastu võtta.

Juhataja A. Rei: (Hääletatakse.) Arupärimise-ettepanekut toetab 22 Riigikogu liiget, seega on arupärimise-ettepanek tagasi lükatud.

18. L. Johanson'i, J. Piiskar'i ja B. Eilman'i arupärimise-ettepanek Vabariigi Valitsusele tööpuuduse vastu võitlemise ja tööstuselu tõstmise asjus. (Arupärimise-ettepaneku tekst:

„Tööpuudus kasvab järjest. Mitmed suuremad ja ka vähemad ettevõtted on kokku varisemas. Tööstuselu on ummikus, kust ta senni asjata väljapääseteed on otsinud. Töölise lahtilaskmist hakatakse teostama ka neis tööharudes, kus senni tööd oli. Talve tulekul lõpevad ka hooaja- ja põllutööd; tuhanded kodanikud kaotavad töövõimaluse ja eluülespidamise. Tööpuudus ähvardab veel raskemat kuju võtta, kui läinud talvel.

Riigikogus ja majandusnõukogus on tööstuse seisukorda ja tööpuudust arutades terve rida sihtjooni ja võitlusabinõusid näidatud. Nende elluviimisele ja teostamisele pole aga senni asutud.

Kui ei võeta juba nüüd tarvitusele tööpuuduse vähendamiseks kõiki abinõusid, mis voi-

malik, siis ähvardavad töölisi veel suuremad raskused, kannatused ja piinad kui senni.

Kuna tööpuuduse vastu võitlemine on riiklik ülesanne, mille teostamine Vabariigi Valitsusele kohustuseks, siis pöörame Vabariigi Valitsuse poole alljärgneva arupärimisega:

1) Missugused on Vabariigi Valitsuse kavatsused ja lähemad sammud tööstuselu tõstmiseks ja kodanikkudele töövõimaluste soetamiseks?

2) Kuna asutakse nende kavatsuste teostamisele ja elluviimisele?

3) Missugused on Vabariigi Valitsuse kavatsused ja lähemad sammud eriti tööpuuduse all kannatavate kodanikkude seisukorra kergendamiseks?

Tallinn, 16. septembril 1925. a.

(Allkirjad)

L. Johanson.

J. Piiskar.

B. Eilman.“)

L. Johanson (stp): Tööpuuduse vastu võitlemine ja meie tööstuselu arendamine on tänapäeva põhipanevad küsimused ja sellepärast ei ole ülearune, kui ka Riigikogu nende küsimustega tegemist teeks. Kui vaatame oma majanduselu, oma tööstuselu, siis näeme neid jooni, mis halba töötavad ja mis näitavad mitte seisukorra paranemist, vaid halvenemist, iseäranis nüüd, kus ajutised ja hooaja tööd on lõppenud. Samuti ei jäta ka halva sügise läbi rikutud lõikus, mille tagajärjel rahva ostujõud väheneb, tööpuuduse suurendamise sihis oma mõju avaldamata. Sellele lisaks tulevad kõiksugu väärnähtused, nagu varanduste varjamine, varanduste lahutamise lepingute tegemine ja ühe äri pankrotiks jäämine ning kokkuvõttes teise järgi, mis kui mullid soopõhjast üles kerkivad.

Kuid sellejuures need isikud, kes nii palju tööstusi ja ärisid meie riigis pankrotini viinud, liiguvad seltskonnas väga ausate inimestena, kes oma senniste küünarnukkidega tahavad alal hoida seda seisukohta majanduselus, mida nad senni kurjasti tarvitanud, peale selle tahavad nad ka edaspidi esineda kui ülesehitav jõud, kui patriootilised tegelased ja kui ausad kodanikud. Kuid kogu meie tööstus-, majanduselu kõneleb selle vastu, ja kui niisugused nähtused ilmsiks tulevad, siis tunnistab see ainult üht, et mis mujal võimatu, see meie riigis võimalik. Kui teistes riikides pankrottijäänud ärimed püüaksid veel esineda ausate ärimestena ja riigitegelastena, siis seltskond sülgaks nad lihtsalt välja. Meil on aga niisugustel inimestel niipalju häbematust, et nad

ei püüa omi sõrmi eemale tõmmata ärilisest ja avalikust tegevusest, vaid nad isegi hävitavad seda edasi. See on aga suur hädaoht, mis meie majandust võib hävitada, kui sellele piire ei panda.

Tööpuuduse küsimust on arutatud pike-mat aega majandusnõukogus, küll on seal räägitud ning otsuseid vastu võetud, kuid nende otsuste teostamisele ei ole asutud. Küll on terve rida nõudmisi üles seatud, paberile pandud ja isegi laiali laotatud, kuid kui võrrelda tegelikku elu ja neid juhtmõtteid, mis muu hulgas üles seatud härra Tõnisson'i poolt, niisama ka töö-hoolekandeminister härra Kaarna poolt, ja majandusnõukogu enese otsuseid, siis ei leia midagi sarnast, mille teostamisele tegelikus elus oleks asutud. Kuid, nagu ma juba tähendasin, on meie tööstuselu ja tööpuuduse küsimused tänapäeva tähtsamad küsimused, mis meie rahvaelus, ja mitte ainult rahvaelus, vaid Eesti riigi tuleviku ja iseseisvuse kindlustamises väga suurt mõju avaldavad. Kui selle küsimuse peale tähelepanu ei pöörata, siis teised abinõud, muu hulgas surve jne., tarvilikke tagajärgi ei anna. Rahva meeoleolu läheb halvemaks, nii nagu ta senni on läinud, rahva keskest kaob usk, see usk, mis igale riigile tarvilik, pealegi veel Eesti riigile, kes väike ja geograafiliselt just heal paigal ei asu. Kui see ikka nii edasi kestab, siis sellele mingisuguseid tõusvaid tagajärgi kodaniku tunnetes ei ole, vaid ainult paratamatu langemine ja see on riiklikult seisukohalt vaadates isegi hädaohtlik. Kõiki neid põhjusi kokku võttes arvan, et Riigikogu tarvilikuks peab ühenduses tööpuudusega, asuda küsimuste vaatlemisele, kuidas meie tööstuselu tervendada ja tõsta. Siin on tarvis ära kuulata valitsuse seisukohta. Muu hulgas võib ka ära märkida, et valitsus on senni otsinud kaubandus-tööstusministrit. See asutus on seisnud ilma iseseisva juhita ja see ei jäta oma halba mõju avaldamata. Siin oleks tarvis, et valitsus tooks ette oma sihtjooned ja nende sihtjoonte kohta peab Riigikogu rühmadel ja Riigikogu liikmetel võimalus olema oma sõna öelda. Sellepärast loodan mina, et kõik Riigikogu rühmad, välja arvatud parempoolsed, toetavad seda arupärimist.

Juhataja A. Rei: (Hääletatakse.) Arupärimise-ettepaneku poolt on 29 Riigikogu liiget, seega on arupärimine vastu võetud.

19. Rahvuslik-vabameelse partei Riigikogu rühma aru- (Arupärimise-ettepaneku tekst: „Eesti vabariigi kestvuse ajal on evang.-luth-

pärimise-ettepanek Vabariigi Valitsusele ebaseadusliku evang.-luth.usu konsistooriumi ametisse kinnitamise asjus.

heriusu kirikusse puutuvatest seadustest muudetud ainult see osa, mis üksikoguduse kohta käib. Viimasele on 15. aprillil 1919. a. ajutise valitsuse poolt seadusandlikul teel omavalitsuslik korraldus antud ja selle organidena koguduse täiskogu, nõukogu ja eestseisus ette nähtud (V. „Riigi Teataja“ nr. 28/29 1919. a.). Üldkiriku korralduses ei ole mingisuguseid muudatusi ette võetud, peale ajutise valitsuse määruse 18. veebruarist 1919. a. („Riigi Teataja“ nr. 12 1919. a.), mis endise Eestimaa konsistooriumi alla kõik Eesti vabariigi osad koondas, muidu aga tema seadusliku aluse endiseks jättes. Konsistoorium võib sellepärast ainult seaduste kogu XI kõite I osa §§ 543.—560. põhjal korraldatud ja eriti tema kohtupidamise tegevus ainult siis seaduslik olla, kui tema liikmed selles seaduses ettenähtud organide seaduslikkude järele tulijate poolt valitud on. Praegune konsistoorium on aga hoopis teisiti moodustatud, mingisuguse kirikupäeva poolt, mida ükski seadus ette ei näe, valitud, kuid sellegipärast Vabariigi Valitsuse poolt ametisse kinnitatud. Selle tagajärjel arwab konsistoorium enesel õiguse olevat mitte ainult kohtu ülesandeid täita, vaid isegi riigiseadusi muutvaid eeskirju kogudustele anda. Nii on ta „Kiriku Teatajas“ nr. 5 käesoleva aasta 3. septembril välja kuulutanud, et tema poolt 1. juulil 1924. a. „maksma pandud“ ja „kirikupäeva“ poolt pärast „kinnitatud“ olla määrus, mille järele konsistooriumil õigus on koguduse eestseisuse ja nõukogu liikmeid ametist tagandada, kuna aga ajutise valitsuse poolt 15. aprillil 1919. a. vastuvõetud seaduse § 5. märkus 1. ja § 10. järele see õigus ainult koguduse täiskogul $\frac{2}{3}$ häälteenamusega on. Et sarnased korraldused kogudustes pahameelt ja segadust on sünnitanud, teiselt poolt aga konsistooriumi kohtu alla sattunud isikutel õigus nõuda on, et Eestis kui õiguslikus riigis, nende peale ainult seadusepärased kohtuasutused kohut mõistaksid, paluvad allkirjutajad Vabariigi Valitsust vastata järgmiste küsimiste peale:

1. Kas on Vabariigi Valitsusel teada, et praegune evang.-lutheriusu konsistoorium seadusevastaselt moodustatud on?

2. Mis põhjusel on Vabariigi Valitsus sarnase ebaseadusliku konsistooriumi ametisse kinnitanud?

3. Mida mõtleb Vabariigi Valitsus teha seadusliku korra jaluleseadmiseks?

Palume see arupärimise-ettepanek järgmise arupärimis-koosoleku päevakorda võtta.

Tallinnas, 6. oktoobril 1925. a.

Allkirjad:

Theodor Tallmeister.
Al. Tamm.
Joh. Uibopuu.
H. Anto.
E. Veberman“).

Th. Tallmeister (rhvsv): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Käesolev arupärimine on, nagu sisseantud tekstist näha, seatud puhtjuriidilisele alusele. Kui riigis, millest kirik vormilikult lahutatud ei ole, üks riigiasutus töötamas, siis on täiesti selge, et ta seaduslikul alusel seisma peab. Kellegil ei ole selle kohta kahtlust, et praeguse konsistooriumi kokkusead ebaseaduslik on. Tarvis läbi lugeda ainult need paragrahvid seaduste kogu II-dast osast, mis ettetoodud tekstis üles antud, siis selgub sellest kohe, et terve praegune konsistooriumi koosseis niisugune ei ole, kui ta olema peaks. (J. Tõnisson, rhv: No kas siis kõik Vene seadused muutmata maksavad? Mina arvan, et seadused ainult siis enam ei maksa, kui nad muudetud on. (Vahelhüüe J. Tõnisson'i, rhv poolt.) Ajutise valitsuse määruse järgi maksavad kõik need seadused, mis ei ole seadusandlikul teel muudetud. (J. Tõnisson'i rhv vahelhüüe Eesti rahvariiklusest.) Kui meie hakkasime niiviisi filosoferima, siis võiks igasuguseid seadusi ümbermuudetuks tunnistada, sest selles asjas võivad mõtted väga lahku minna. Sarnase viisiga ei saa meie ometi kuigi kaugele. Kindel on nii palju, et konsistooriumi president peab olema ilmalik, praeguses konsistooriumis on ta aga vaimulik. Niisama valitakse konsistooriumi liikmed nende instantside, asutuste seaduslikkude järetulijate poolt, mis kirikuseaduses ette on nähtud. Mingisugust uut põhikirja ei ole kirikul olemas. Igal erasutusel, igal seltsil peab olema oma põhikiri, kui ta tegutseb, aga kirikul ei ole mingit põhikirja olemas. Ma saaksin aru, kui mõni erateel kokkuastunud asutus sarnase põhikirja on loonud, siis peab ta vähemalt mingisuguse seaduse alusel kinnitatud olema. Kui konsistoorium oleks puht erasutus ja kui tal oleks kogudustes ja terves omas tegevuses ainult moraaliline mõju, siis oleks riiklikult ükskõik, kuidas ta on valitud, aga ta on juriidiline asutus. Praegu on lugu isegi nõnda, et kui meie võtame kas või kohtupidamise, siis ütleb näiteks kirikuseaduse § 604, et komisjonil, keda on

valinud konsistoorium teatud asjade uurimiseks, on õigus nõuda igal silmapilgul politseilist abi, ilma et ta siseministeeriumi poole pööraks ja politsei peab talle oma abi andma. Nii ütleb kirikuseaduse § 604., ja nüüd kujutage omale ette, et üks asutus tegutseb riigis, kes ise seaduslik ei ole ja läheb ning nõuab seaduslikul alusel politseilist abi ja politsei peab tema sõna kuulma. Ma arvan, siin on tegemist niisuguse konfliktiga, mida Riigikogu, kes seaduste täitmise üle valvab, kuidagi sallida ei või. Ma arvan, et kui meie edasi mõtleme juriidiliselt, siis on sel veel halvemad tagajärjed. Tuletage meelde, lugupeetud Riigikogu liikmed, et praegune konsistoorium on 3—4 aastat pärast seda, kui ta praegusel viisil oli ametisse astunud, mitteseaduslikult, näiteks abielulahutuse protsesse ajanud. Kujutage endale nüüd ette, et kui ühe pärandusprotsessi juures mõni pool üles tõstab küsimuse, kas on need abielupaarid üldse seaduslikult omal ajal lahutatud. Mul on teada üks juhtumine Riias, kus omal ajal üks abielupaar oli laulatatud mitteseaduslikult isiku poolt, kes ei olnud seaduslikult ametisse ordineeritud ja tagajärg oli see, et tekkis suur kirjavahetus ja õpetajale ette kirjutati seda paari uuesti laulatada, sest muidu oleks võinud juhtuda, et see abielu pärandusprotsessi juures oleks tühjaks tunnistatud. Seda võiks märgata mõni osav advokaat, et tarvilik korral seda asjaolu ette tuua ja sel võiksid olla õige suured tagajärjed. Praegu on juba maksta pandud uus seadus, mille järele abielulahutusi toimetab rahukogu. Ma kõnelen ainult nendest asjadest, mis läinud aastate jooksul on olnud, aga konsistoorium ajab praegu ikka veel riiklikke asju, Mina ise sain alles paari päeva eest eeskirja, kus mulle ette kirjutatakse üht legitimatsiooni kirikuraamatusse sisse kanda. Legitimatsioon seisab teatavasti selles, et kui ühel abielupaaril enne abielu on laps sündinud ja kui isa selle lapse omaks tunnistab, et siis kohtuotsuse põhjal see laps seaduslikuks lapseks tunnistatakse. Kui nüüd jälle, ütleme mõne pärandusprotsessi juures võidakse sarnasele seisukohale asuda, et legitimatsiooni otsuse on teinud ebaseaduslik asutus, missugused tagajärjed võiksid sellel olla? On täiesti selge, et kui üks riigiasutus tegutseb, siis peab ta ka juriidilisel alusel seisma. Või võtame üldse terve kohtupidamise asja. Mina arvan, kui oleks konsistoorium seaduslikul teel valitud, siis oleks ta isikutest koos seisnud, kes ka tõesti kohtupidamise korda ja asjakäiku tunneksid. Ma kuulsin autoriteetlikust allikast, et siseministeerium on pidanud ühe õpetaja ametisttagandamise tühistama — see oli tuntud Tartu õpetaja Luther — sellepärast, et konsistoorium seda asja ebakorrektselt olla

ajanud ja lihtsalt vormilikult ei olnud võimalik seda kinnitada. Ma tunnen ka seda asjakäiku, mis õpetaja Kuljus'ega ühenduses seisab, ja pean ütleva, nii palju kui mul on võimalik olnud sellesse asjasse süveneda, et ka see on sündinud ebaseaduslikul viisil. Näiteks ütleb kirikuseaduse § 599. ja samuti ka § 602, et kui mingisugune denuntsiatsioon antakse sisse ühe õpetaja vastu, siis peavad sellele juurde lisatud olema kindlad tõestused. Kui aga tõestusi juurde lisatud ei ole, siis ei tohi konsistoorium nende paragrahvide põhjal isegi uurimisele asuda. Mina tunnen neid kaebtusi, mis õpetaja Kuljus'e vastu sisse olid antud. Üks oli kellegi Iisaku koguduse liikme Rääst'i poolt, kelle palve on nii imelikult kokku seatud, et selle üle suure häälega naerma pead, kui seda loed. Seal on näiteks öeldud: „Mul ei ole kahjuks võimalik ette tuua neid asjaolusid, millest õpetaja Kuljus valesti õpetab. Aga kui konsistoorium seda soovib, siis võime meie mõtteosalised iga pühapäev kordamööda kiriku minna ja konsistooriumile teada anda, millest õpetaja Kuljus valesti õpetab“. Rääkimata sellest, et tema ise ennast „soolateraks kesk seda haisevat kogudust“ nimetab. Samas stiilis on terve see kaebuskiri kokku seatud. Siis veel üks teine kaebus, mis tulnud on ühe Tallinnas tuntud pandimajapidaja poolt. Seal on muuseas öeldud, et õpetaja Kuljus'e jutlus, mis ka trügis ilmunud, olevat olnud täis „kommunistlike sonimisi“. Tõepoolest aga kõneleb õpetaja Kuljus just ümberpöörduvalt ja näitab, et ristiusul praeguse kommunismiga midagi ühist ei ole, et ta ei ole köidetud üldse mingisuguse ilmakorra külge. Sellepeale vaatamata peab konsistoorium tarvilikuks kohe uurimiskomisjoni asutada, kes läheb sarnase denuntsiatsiooni puhul uurimist alustama, ehk küll see seaduses otsekohe keelatud on, kui ei ole kindlaid ja usaldusväärilisi tõendusid.

Kui meie võtame terve selle asjakäigu, siis oli õpetaja Kuljus'e poolt antud sisse paar pikemat kirja selle kohta, mis tal nende kaebtuste kohta on öelda. Need on hulk aega seisnud konsistooriumis, aga enne seda kuulsat otsusetegemise päeva saadetakse talle kiri, kus öeldakse, et ta kas ilmugu ise konsistooriumi ette või saatku kirjalikult oma lõpusõna sisse. Ei öelda aga, mille kohta ta oma lõpusõna peab saatma, vaid saadetakse tagasi needsamad seletuskirjad, mis ta ise sisse oli andnud. Ma olen trükitult näinud üht õpetaja tagandamise otsust, kus Kuuramaal üks õpetaja ametist tagandati. Seal olid piinlikult ja korrektselt kõik üksikasjad üles loetud ja viimaks kõik süüdistusmaterjal kokku võetud ning siis oli ka võimalik sel õpetajal selgel kujul oma seisukohta

nende kaebtuste üle avaldada. Siin aga saadetakse ta enese seletuskirjad tagasi ja öeldakse, et andke nüüd oma lõpusõna. Nõnda ei toimetata ükski kohtulik asutus. Kui riiklik asutus ei ole seaduslikul kujul valitud, siis selle tagajärg on see, et sinna satuvad isikud, kes ei oska kohut pidada, kes talitavad nii, et sellel õige halvad tagajärjed võivad olla. Seal on nüüd tõesti põhjust küsida, kas Vabariigi Valitsusel õigus oli sarnaseid asutusi ametisse kinnitada, ilma et oleks asja kaaluma hakanud. Kui hilja aja eest üks endine kuulus sõjaminister konsistooriumi abipresidendiks valiti, ei ole Vabariigi Valitsus tarvilikuks pidanud sisulisele arutamisele minna, vaid on ainult vormiliselt oma kohuse täitnud. Nüüd peab küsima, kas on Vabariigi Valitsusel õigus ainult vormiliselt oma kohust täita ja sisulikult mitte kaaluda, kas need isikud juriidiliselt tohivad sinna kuuluda ja kas võib neile anda niisuguse õiguse, et nad võivad kõiksugu otsuseid teha ja tarvilikul korral isegi politseilist abi nõuda. Ma arvan, et sarnast asja ette tulla ei tohiks, et see õigusliku riigi kohane ei ole, vaid et õiguslikus riigis peab valitsema seisukord, kus sarnased asutused puht juriidilisel alusel seisavad. Seda kõike arvesse võttes, ongi arupärijad tarvilikuks pidanud, et Vabariigi Valitsus selle kohta seletust annaks, missuguse õigusega on sarnane ebaseaduslik asutus ellu kutsutud, ja millal mõtleb Vabariigi Valitsus siin seadusliku korra jalule seada.

Juhataja A. Rei: Hääletamise motiivide kohta on sõna siseministril.

Siseminister K. Einbund: Rkl. Tallmeister on oma ägedaloomulises kõnes ette toonud, (L. Johanson, stp: Kindral-kuberner hindab, kas ta äge oli või mitte!) et konsistoorium kogu aeg on esinenud seadusevastase asutuse ja sellepärast kahtlus võib tekkida, kas avalikõiguslikud toimingud, mis konsistooriumis on sündinud, oma tagajärgede poolest seadusevastased, või teiste sõnadega öeldud, tühised ei ole. Et meil nii tähtis küsimus tähtsa asutuse kohta Riigikogus üles on tõstetud, siis paluksin kõiki Riigikogu liikmeid hääletamisel arvesse võtta, et kahtlused konsistooriumi kohta kuidagi ei võiks püsima jääda, ja minule võimalust anda asjaolude kohta vastava seletusega esineda. Ette võiks aga öelda, et mina ei tahaks arvamisega olla, et kogu vabariigi advokatuur, kes seadusi peaks tundma, konsistooriumi asju ajades nii vähe seadustmõistev ja kordatundev olnud, et ta senni ajani aastate jooksul ei ole selle peale tulnud, et see asutus seadusvastane asutus on.

Sellepärast hääletan isiklikult arupärimise poolt ja palun ka Riigikogu liikmeid käesolevat arupärimist toetada.

Juhataja A. Rei: (Hääletatakse.) Arupärimise-ettepanekut toetab 46 Riigikogu liiget, seega on arupärimine vastu võetud. (Hüüded: Vaheaeg.) Kuulen ettepanekut vaheaega määrata. Et koosolek ligi kaks tundi kestnud, kuulutan veerandtunnilise vaheaja.

Vaheaeg algab kell 11.55 min.

Pärast vaheaega jätkub koosolek kell 12.25 min.

Koosolekut juhatab esimees **A. Rei**.

Sekretäri kohal abisekretäär **J. Piiskar**.

20. Usutunnis- **Th. Tallmeister**
tuslike ühin- (rhvsv): Läinud korral
gute ja nende palusin selleks sõna, et
liitude seadus omalt poolt mõned vas-
— I lugemisel. tuväited, mõned selgita-
vad märkused ette tuua

selle kohta, mis üksikud kõnelejad avaldasid.

Kõigepealt tuli härra Linnamägi iseäraliku arusaamisega välja, nagu oleksin mina seda asjaolu, et usupuhastuse ajajärgul vürstid usupuhastajad olid, kes õieti väliselt usupuhastuse läbi viisid, selleks ära tarvitanud, et sellest järeldada, et meieaja vürst — rahvaesitus — pangu niisugune usupuhastus ka meie maal maksma. Mina arvan, et kõik, kes heatahtlikult ja tähelepanuga minu kõnet kuulasid, sellest nii aru ei saanud, vaid ma arvan, et minu mõttekäik selge küllalt oli. Mina ütlesin, et sel korral oli uuenduste läbiviimine sellepärast võimalik, et nüpea kui vürst ennast tunnistas teatud seisukoha poole, pidi terve rahvas temaga kaasa minema, ja selle tagajärjel ei saanud mingisugust vähemust tekkida. Nüüd on lugu nõnda, et ei ole sarnast võimu, kes terve rahva kaasa viiks, vaid kui meil oleks tunnustatud enamuse poolt mõni uuendus, siis jääks ikkagi neid järele, kes vana seisukoha poole hoiaksid, olgu neid kas või 20 inimest, kes vanalt aluselt ei lahku. Kui meil sarnane põhimõte vastu võetakse, et enamuse ei ole otsustaja, siis jääks seisukord kunni ilma lõpuni muutmatuks. See oli mõte, mida ma ette tõi ja mida ma tahtsin näidata, et meil tarvilik on koguduse printsiip, mis peaks vastu võetav olema. Mingisugust vägivalda ei tahtnud ma, vaid ümberpöörduvalt, tahtsin seda, et vägivalda ei tarvitataks. Tahtsin, et kirikuelus maksma hakkaks vaba võitlus, vastastikune mõtteavaldus ja et võimalik oleks vaimliste

argumentidega üksteise vastu sõdida ja võidelda oma tõekspidamise eest. (Vahel hüüded põllumeeste ridadest.) See oli põhimõte, et ühes demokraatlikus riigis demokraatliku korra juures peab enamus otsustama. Ei või ometi asja nii ette kujutada, et 10 inimest teisiti mõtlevad ja enamuse selle 10 järele peab minema. Just see oleks vägivalda tarvitamine. (J. Hünerson, põl: See on teiste varanduse röövimine!) Tulen selle juurde pärast veel tagasi, nüüd tahan aga järjekorras mõne sõna öelda selle kohta, mida härra Raudkepp ette tõi.

Härra Raudkepp'i esimene mõte, mis silma paistis ja millest tahtsin kinni hakata, oli see, et Riigikogu enamuse peaks niisuguse seisukoha võtma — kirik tehku, mis ta tahab, meie ei hakka seadusandlikult üldse ära määrama, kas on aluseks üksik kogudus, või terve kirik. Kui nii puht teoreetiliselt võtta, siis võiks tõesti kirik riigist lahutada ja öelda, et tehku ta ise, mis tahab ja tarvilikuks peab. Aga võtame tegeliku elu. Selle tagajärjel, kui riik nõnda ütleks, tekiks protsessid. Näiteks ütleme, kirik oma esituse kaudu kuulutab välja põhimõtte: kirik on üks ja kogudused peavad talle alluma. Aga kui üks kogudus ei taida seda nõuet? Missugused on siis kirikul abinõud, et ta saaks üksikut kogudust sundida üldkoguduse otsusele alluma. Järelikult peab riik, et ära hoida niisuguseid võimalusi, näpunäiteid andma, kuidas kohtunik sarnasel korral, kui protsess tekiks, toimima peaks. Seaduseandja peab ära ütleva, et meil on usuühingud, või meil on olemas usuühingute liidud. Teisiti ei saa teha. Muidu on kohtuasutusel see täielikult võimatu otsustada.

Ma olen selle üle lugenud ja tean, et Ameerikas näiteks otsustab sellesarnaseid tüliküsimusi kohus ja selleks peab kohtul oma määrus olema, mille järele ta võib käia, et ta otsustada võiks, kas varanduse peremees üldkirik või üksik kogudus on. Minu arvates ei ole see õige seisukoht, et meie jätame selle küsimuse täitsa kiriku enese hooleks, vaid Riigikogu peab siin teatud normid maksma panema.

Edasi mis puutub sellesse, et rkl. Raudkepp siin õige mitmel korral rahvahääletamisega ahvardas, siis tahaksin ma nüüd omalt poolt soovi avaldada, et see päris hea oleks, kui sarnane rahvahääletamine tuleks. Viimaste aastate jooksul on kristlased, pärast seda kui usuõpetuse küsimus rahvahääletamisel läbi läks, oma harja ikka kaunis kõrgele tõstnud, olles arvamisel, et missuguse seadusega nad iganes ei esineks, see tingimata läbi läheb. Usuõpetuse küsimusega oli lugu nii, et sellest küsimusest olid kõik usust-huvitatud ringkonnad

kaasa kistud. Kui aga nüüd tahetakse seadusega kindlaks määrata, et kogudused andku omad varandused üldkiriku valitseda, siis ma tahaksin näha ja õnne soovida niisuguse rahvahääletamise puhul. Kogudustel on praegu niisugune usk ja arvamine, et kiriku ja kiriku varanduste peremehed nemad on ja neile tuleb see hoopis ootamata, et keegi teine, näiteks üldkirik, nende varanduste peremeheks loetakse. Nüüd tullakse välja niisuguse rahvahääletamisega, et kogudused peavad andma oma varandused üldkirikule, noh siis ma tahaksin õnne soovida kristlikule rahvaerakonnale sarnaseks rahvahääletamiseks.

Mis nüüd puutub sellesse, mida härra Tõnisson läinud korral ette tõi, siis ei taha ma selle üle temaga vaidlema hakata, kas ühe või teise ilmavaate poolehoidjad seda teevad liigest noorusest või lähenevast vanadusest. See on ju asi, mille üle muidugi vaielda võib. Kui meie hakkaksime teisi ühelt poolt poisinolkideks ja teiselt poolt vanadusest nõtradeks sõimama, siis ei lahendaks see küsimust, vaid meie peame ikkagi argumendid ette tooma ja vaatama, mis need ütlevad. Mina olen ka 13 aastat suurtes linna kogudustes õpetajaks olnud ja selle aja jooksul teatavaid kogemusi enesele omandada võinud. Selle aja jooksul olen ikka mõnda tähele pannud, missugused nõuded ja elutarvidused rahval usualal olemas on, aga selle üle ma vaidlema ei hakka. Mina olen inimene, kes armastab otsekohestust ja kui keegi mulle midagi otsekohe sähvab, siis on see võib olla isegi väga hea mõlemale poolele, järelemõtlemiseks ja kaalumiseks, kas seal ehk midagi õiget ei ole, mina seda kunagi pahaks ei pane. Ma tahtsin aga nõnda palju öelda, et kui nüüd härra Tõnisson'i mõttekäiku jälgida, siis tuleksime niisugusele seisukohale välja, et kui ka kirikupäev või koguduste üldesitus suure häälteenamisega otsustama peaks, et meie lähme ühe uue seisukoha juurde üle, siis peaks vähemuse ikkagi õiguse saama, sest et kirik on evang.-lutheriusu kirik ja tal on omad põhimõtted, mis 400 aasta eest välja kujunenud ja neid põhimõtteid ei tohi keegi kõigutada ega muuta. Kui aga enamus ei tohi otsustada üksikus koguduses, siis ei tohi ka enamus üldkirikus otsustav olla, vaid senni kui kirik kestab, jääb samaks kõik, mis kiriku elus maksab. Siin maksab: nii nagu nad on, nii nad jäägu. Sint ut sunt aut non sint. Mingisuguseid muudatusi seal ette võtta ei tohi. Mis neisse dogmaatilistesse alustesse puutub, siis on lugu seal nõnda, et mõtted ja vaated siin täitsa lahku võivad minna. Härra Raudkepp rääkis siin, et ei olevat aumehelik, kui keegi edasi jääb sinna kirikusse, mille vaateid ta ei tunnista. Vaated aumehelikkusest

võivad olla väga mitmesugused. Ühed võivad arvata, et aumehelik on see, kui ma teoloogiliselt ühte mõtlen ja koguduse elus teisisi, niisuguseid aumehelikke mõisteid tuleb ka ette. Teisel on niisugune vaade, et protestantism, mis ka härra Tõnisson siin täie õigusega rõhutas, seisab isikliku tõetunde, sisemise elamuse ja südametunnistuse vabaduse tunnistamises, ja selles läheb ta just katolitsismist lahku. Härra Tõnisson'il on siin täiesti õigus ja kui lugu nõnda on, siis peame meie ometi ütleva, et need inimesed, kuigi nad vähemuses on, kes sarnasele veendumusele on tulnud, et just see on õige lutheriusk, õige protestantlik vaim, mis õieti evangeeliumi kirikus valitsema peab, mida nemad esitavad, et nendel on rohkem õigust ja põhjust sinna jääda kui neil, kes katoliiklikule alusele on asunud ja on hakanud tähti närima. Mina ütleksin, et see on aumehelik, kui need, kes sellele sisemisele veendumusele on jõudnud, et nende seisukoht on just õige evangeeliumi kiriku seisukoht, et nad sellele põhimõttele truuks jäävad ja edasi sõdivad kunni viimse võimaluseni, kui nad, nii nagu härra Raudkepp tähendas, aumehelikult jutumärkides talitama ei hakka ja kirikut nende hooleks ei jäta, kes ta vananaiste ja palvevendade kirikuks muudaksid. Härra Tõnisson rääkis siin sellest, et varanduste küsimust ei tohi niisuguse ideelise mõttega siduda. Mina ütleksin nõnda, kuipalju see mind isiklikult puudutab, siis ei kohuta kirikust väljaheitmine mind põrmugi. Kui see nii tuleb, siis annan ma südamerahuga selle Pühavaimu kiriku kantsli, löön kas või Raatuse platsil telgi üles ja hakkan seal jutlustama, võtan kübara peast ja kogun andeid, et saada süüa. (H. Bauer, krst: Kas Teie Pühavaimu kogudusteab, mis Teie räägite?) Mina oma hoo ja temperamendi juures saaksin sellega valmis. Aga võtke teisi inimesi, kes maailudes oma tõetunnet sarnase seisukorra juures tingimata vägistada lasevad. Ma rääkisin möödunud nädalal ühe maa ametivennaga, tegin talle etteheiteid, miks ta selles võitluses kaasa ei tee. Tema ütles, kui sul on lapsed ja perekond, keda sa toitma pead, kuidas sa lähed ja sünnitad niisuguse seisukorra, et jääd kohast ilma, saad välja visatud ja jääd nälga. Leidub ka inimesi, kes ei ole nii kaugel, et nad millegist ei hooli, kelle iseloom neid sunnib teisi kõrvalisi asju arvesse võtma. Sarnaste inimestega peab ometi ka arvestama ja ei tohi neilt võimalust võtta edasi töötada, kui kogudus seda soovib. Kui meie kiriku ideelise võitluse huvides kõneleme ja mingisuguseid teisi, võib olla, kiriku-poliitilisi huvisid ei lase kaasa mõjuda, siis ei saa midagi selle poolt

ette tuua, et üldkirik tingimata seisma peab jääma, siis peab võimaluse andma üksikutele kogudustele ennast nõnda organiseerida, nagu nad seda tarvilikuks peavad ja ühineda siis, kui nad seda soovivad. Mis väärtus on niisugusel kirikul, mis püsida suudab ainult välise mõju all, mida kaitseb üks väline seadus, mis aga sisemiselt püsida ei suuda. Näidaku need, kes kiriku eesotsas seisavad, et neil ka siis mõjuvõimu on, kui kogudused iseseisvateks üksusteks saavad, neid koos hoida ja nõnda kaugele viia, et nad tunnevad endid üks olevat ja valmis on kõiki kohustusi üldkiriku mõttes vabatahtlikult enda peale võtma ja seda mitte ainult siis ei tee, kui mingisugune väline piits neid selleks sunnib. (J. Lattik, krst: Meie läheme kahekesi ja Sina korja raha! Naer.)

J. Luur (krst): Austatud Riigikogu liikmed! Lubatagu ka minule paar ääremärkust teha käesoleva seaduse kohta. Minu arvates on küllaldaselt juba vaieldud põhimõtete juures, kuid ma lubaksin enesele lugupeetud Riigikogu liikmete tähelepanu juhtida ainult mõnele üksikule küsimusele. Käremeelsed usuteadlased nõuavad, et kirik annaks neile võimaluse vabalt oma usuelus areneda. See on nende peano. Nemad arvavad, et praegune evang.-lut. kirik on tagurline asutus, milles nendel võimatu vabalt hingata ja tegutseda. Minule näib, et siin on suure eksitusega tegemist. Kui vaatame seda, kuidas meie käremeelsed noored õpetajad on tegutsenud, siis peame küll ütleva, et nad rohkem enestele kirjutavad, kui seda tõepoolest teha võiks. Meie käremeelsed usuteadlased teevad järeldusi, et kui neile usuteadlikkudes küsimustes ei vastata ja kui nendega poleemikasse ei astuta ei „Grand-Mariina’s“, ega ka turuplatsidel, et teisel pooltel siis üldse midagi vastata ei ole ja et ainult nendel õigus on usuteadlikkudes küsimustes, kuna aga vastaspool ilma mingisuguse teadusliku aluseta tegutseb. Mulle näib, et käremeelsed igasuguse taktitunde on kaotanud, kui niisuguse õrnade küsimustega, mis miljonitele ristiniimestele pühad, välja tullakse tsirkuseplatsidele, „Grand-Mariina’sse“ jne. Tullakse välja löikama loorbereid rahva ees, kes usuteaduslikke küsimusi otsustada ei või ja kes muidugi küllalt kompetent ei ole, kui võrd õieti väited kõnelejate poolt ette tuuakse. On inimesi, kellele ütleb taktitunne, kui kaugele võib vaidlustes minna, millest võib kinni hakata, millest kõneleda jne., kuid kahjuks on ka inimesi, kes sellest aru ei saa ja kellel see taktitunne täiesti puudub. Sellest on ilmlopmata kahju. Kuid kahju on ka sellest, et just käremeelsed, nõndanimetatud vaba vool, tähend-

davad, et usulistel dogmaatilistel küsimustel üldse mingit tähtsust ei ole õige ristiniimese kohta, kuid ise sõeluvad nad dogmaatilisi küsimusi suure peensusena, katsutakse kõik ette tuua, mis vähegi koolist või ülikoolist veel on meelde jäänud. Kõik tuuakse ette, kõik kantakse välja, ja kui keegi neile vastu ei hakka, kui keegi ära tundes seda, mille üle võib vaielda ja mille üle mitte, neile ei vasta, siis arvavad nad, et nendel on ainuõigus ja et nendel on see õige patent usuteaduse kohta, kõik teised aga on tagurlased ja praegune kirik — see on see asutus, kes võimalust ei anna ristiusule vabalt areneda. Mulle näib, et meie käremeelsed on just nende ringkondade usuvaenulikkuse mõtte väljendajad, kes siin ühes ja teises kohas suurt lõbu ja rõõmu tunnevad kõige selle üle ja kes võib olla ise ei julge nii käremeelselt ja avalikult välja astuda. Kui jälgida meie ajakirjandust praegusel ajal, siis peame küll ütleva, et ajakirjanduse mõnes osas usu ja kiriku vastu mõtteid on väljendatud, mida tõesti pärliteks tuleb pidada.

Imeks aina tuleb panna, kuidamoodi need autorid on arvanud enesel õiguse olevat kirjutada nii õrnade ja hellade küsimuste kohta, nagu seda on usuküsimused, kuidamoodi tullakse välja konsistooriumi vastu, kuidas kutsutakse avalikult üles konsistooriumile mitte alluma. Ei võeta sugugi arvesse, et konsistoorium meie rahva, meie koguduste esitajatest koosneb. Ei võeta arvesse, et see on rahva hääl, mis seal kuulub. (O. Gustavson, stp: See on Jumala hääl!) Mõned käremeelsed on kirikupäeva liikmed ja nad on nii kangesti valvel selle üle, et neid kirikust välja ei heidetaks; kõiksugu konksudega katsutakse väljapääseteed leida, et kuidagi moodi jääda kirikupäeva liikmeks, tõstetakse kvoorumi küsimused üles ja tehakse kõik mis teie tahate, et kuidagi olla meie praeguse kiriku esitaja. Ja siis tullakse välja ja näidatakse, et see kirikupäev ei olegi õige ja seaduslik kirikupäev, et see kirikupäev on valinud „mingisuguse“ konsistooriumi. Küll on imelik vaadata kõike seda pealt. On tarvis kuulutada, mis räägib rahvas kõige selle asja kohta. Ma lubaksin enesele ühe näite tuua, mis rääkisid pealtkuulajad nende kõnede kohta, mis peeti „Grand-Mariina’s“. Mulle rääkis üks Narva lugupeetud seltskonnategelane, kes juhtus Tallinnas olema sel ajal, kui kõnet „Grand-Mariina’s“ peeti. Ta rääkis, kuidas rahvas mõtteid avaldas muljete üle, mis „Grand-Mariina“ kõnedest saadud. Nii mitmelt poolt olla kuulda olnud „seda meie kõike ei usu, mis seal räägiti.“ (Vahelhüüe paremalt poolt.) Paganatel on ka väga palju järelejäijaid. (E. Jonas, stp: Neil on praegu enamuses ilmas!)

Kuid imelik on vaadata ka seda, kuidas vaieldakse praegu usuliste küsimuste vastu ja kuidas siiski kahekordselt raamatuid peetakse, kuidas vaieldakse usualuste vastu ja kuidas siis välja tullakse ja öeldakse, et teie vanameelsed olete need kahekordsed raamatupidajad, teie ise usute ühte, aga rahvale räägite teist. Minul on küll väga raske sellest aru saada, kuidas võivad samad koguduseõpetajad tulla altarisse ja lugeda usutunnistust just samal kujul, nagu igalpool teistes kirikutes ja siis tullakse ja sõidatakse dogmade vastu ja öeldakse: „Vaat’ see ei ole nõnda.“ Ja kui siis ükski ei vasta, kui keegi selle juures ei räägi, nagu ma juba tähendasin, sügavast taktitundest, siis arvatakse, et mul on nüüd õigus. Ja mida rohkem, nii öelda, neid kõrvust tõstetakse, mida rohkem neile hoogu antakse, seda rohkem mõeldakse, et meie olemegi need õiged prohvetid. Isiklikult pean ma küll sügava kahjatsustundega vaatama selle peale, kuidas meie kirikule hoope antakse. Ma ei usu, et käremeelsed noored õpetajad meie kirikut suudaksid lagunemisele viia. Seda ma kaugeltki ei karda. Ristiusu kirik on sündinud tuultes ja tormides. Ta on läbi elanud kõiksugused tagakiusamised, ta on kõigest üle saanud, on seisma jäänud ja jääb seisma vaatamata nende hoopide peale, mis talle jagatakse ühest ja teisest küljest. Kuid ilmlõpmata kahju on sellest, et seda tehakse just praegusel ajal. Nähtavasti ei suudeta aru saada momenti tähtsusest. Ma kardan seda, et meie rahvaenamus, kes oma massides usklik on, nähes kõike seda, et meie koguduseõpetajatest mõned nii „punasteks“ — kui ma seda termini tarvitan tohiksin (Naer pahemalt poolt.) — muutunud, lähevad võõraste juurde, kus nad kindlas arvamisest võivad olla, et seal kuulutatakse puhas usku ja kirjasõna. Kel on seda tarvis, tahaksin ma küsida, kellele siin kätte mängitakse? (L. J o h a n s o n, stp: V a n a k u r a d i l e !) Siin soovitakse, et meie usk ja kirik võiks vabalt areneda, aga lubatagu küsida mulle, kas praegune seadus keelab seda. Lugege läbi III peatükk tähelepanelikult ja vaadake, seal on terve rida paragrahve olemas, kus kõneldakse sellest, et iga kogudus, kelle põhikiri üldkiriku põhikirjaga kooskõlas ei ole, võib iseseisvalt end registreerida. Võib olla teevad nad seda, ja kes keelab neid siis oma liitu, oma kirikut asutamast. Ei arvagi praegune konsistoorium ja teised kiriklikud ringkonnad, et on tääkidega tarvis minna kirikuuste juurde ja niiviisi kantslisse panna õpetajaid. Meil ei ole tarvis märtreid, aga meil ei olegi neid veel olemas. Meie märtrid ainult katsuvad teha enesele reklaami ja see on kõik. Kuid üks asi on selle juures halb: kui Eesti rahvaesitus võtaks vastu arutusoleva seaduse selles mõt-

tes, et iga üksik kogudus ennast iseseisvalt registreeriks, siis usun mina, et meie seadusandlik kogu annab ühe halva eeskuju kõigile neile, kes austavad õigust. Meie näitame ainult, kuidas tuleb üle võtta, konfiskeerida ja natsionaliseerida. Mis selle tagajärg, seda ei ole vist raske enesele ette kujutada. Mõtlen, et rohkem on tarvis lugupidamist teiste vastu, ei tohiks niipalju enesearvamist lubada, ennast täis puhuda ja mõelda, et mina olen õige prohvet ja et minu usk on õige usk. Tuleb olla ka ometi natukene salliv teiste vastu, ja seadus, kui ta vastu võetakse sel kujul, lubab usule Eestis vabalt areneda. Muidugi, kui sellest aru ei taheta saada, siis on see iseküsimus. Kui tahetakse riigile raskusi sünnitada, rahvale sekeldusi kaela tuua ja meie rahvamassi usuelus võõraste võimu alla viia, siis võib ju seda teha. Aga mina mõtlen, et Eesti riik saab üle kõigist neist raskustest ja teda ei nõrgesta need, kes arvavad, et nad õiged prohvetid on. Eesti rahvakirik oskab ennast leida, oskab ennast korraldada ja kõigist juhtumustest läbi lüüa nagu see kord ja kohus. Kuid mina arvan lõpuks, et meil tuleb kätte veel moment, kus ükskord rahva ette meie peame asjalikult välja astuma, avalikud olles selles, mida igaüks tõena võtab. Siis näeme, kelle poolt ütleb rahvas ei, ja kelle poolt ja.

Haridusminister H. B. Rahamägi:
Härrad Riigikogu liikmed! Võtan sõna käesoleval puhul arutamisel oleva seaduse kohta kui valitsuse liige. Usuühingute seadus on seadus, mis puudutab küsimust, mis ühtlaselt tähtis on nii riigile kui ka kirikule. Ta viib meid selle momendi juurde, kus otsustama peame, kuidas riik kirikust või kirik riigist lahutada. Seda lahutust soovib ühelt poolt riik, teiselt poolt aga ka tingimata kirik. See on selgesti mitmelt poolt välja öeldud. Küsimus on küllalt tõsine, et seda ei tea missuguses ärevas meeleolus otsustada, vaid et selle kohta ka väärikselt sellele suurele ainele seisukoht võetaks. See küsimus lõikab meie rahva ja riigi ellu kõige sügavamalt, see on seadus, mis igatahes kõige suuremate tagajärgedega on. Nüüd tuleb selle eest hoiduda, et ühelt poolt ei antaks kirikule seda kätte, et ta võiks riigile takistuseks olla tema arenemises, ma mõtlen siin just kultuurilist arenemist. Teiselt poolt ei tohi riik seda seadust niisugusel kujul vastu võtta, et just see seadusega ära võetaks, mida riik tahab anda oma kodanikkudele, kirikule ja usuühingutele ning usuliselt mõtlejatele. Kõrge kogu peab ka selle eest hoolitsema, et see, mis ta kirikule annab, peab ka väärikselt olema sellele suurele aatele, mida ta esitada tahab. Ei tohi siis kuidagi moodi seadust anda, mis kirikule

annab kätte mingisugused võimalused, et ta üldhariduslikkudes ja poliitilistes ning rahvuslikkudes küsimustes vahele segab sinna, kus ta vahelesegamist vaja ei ole, või kus see koguni hädaohtlik. Seda ühelt poolt. Aga teiselt poolt ei tohi mingisuguste üksikute sündmuste või mingisuguse silmapilke meeleolu mõjul niisugust seadust välja anda, mis oleks usuliselt mõtlevale rahvale tema edenemiseks takistuseks ja raudseteks rangideks kaela. Mis on siis põletispunktiks, mille valguse ja soojuse, mille kiirguse mõju all usuühingute seadust arutatakse? Missugused on need motiivid, millega katsutakse mõju avaldada ühe või teise peale, ja mispärast ma valitsuse poolt esitatud seaduse eest siin välja astun? Kirikus on praegu elav liikumine. See elav liikumine on kahesuguse põhjuse pärast: ühelt poolt on usulis-kõlblised küsimused päevakorra kerkinud; minnakse juba viimaste põhimõtete, põhialuste juurde ja raiutakse seal. Teiselt poolt on üles kerkinud organisatsiooni ja puht-tehnilised küsimused kiriku ülevõltpidamises ja konstrueerimises. Ühelt poolt on tingitud usulis-kõlbliste küsimuste ja probleemide ülesseadmine selle läbi, et siit saadik on inimeste mõtteid hoitud tammide taga; usu-vabadus, mis 1905. a. koitma hakkas ja mis 1917. a. revolutsiooniga lõpulikult kätte tuli, tegi tee lahti. Inimesed seisavad nüüd nende suurte küsimuste ees, mida teadlased iseäranis 19. aastasaja algul ja jooksul uurisid ja üles seadsid. Teiselt poolt aga kerkivad üles kiriku konstruktiooni ja tehnilise organiseerimise küsimused sellepärast, et siit saadik oli võim kunni okupatsiooni-ajani teatud ringkondade käes, kuna nüüd on võimalus antud tervele kogudusele ja igale üksikule vabalt hingata ja seisukohti võtta. On iseenesest arusaadav, et kogudused sarnaste küsimuste kohta seisukohti võtavad. Ühelt poolt siis usualuste küsimused: kas protestantism ehk luterism, või neoprottestantism, ning teiselt poolt küsimus: kas üksikkogudus või üldkogudus. Härrad Riigikogu liikmed! Asi ei ole nõnda, et need, kes on neoprottestantismi või protestantismi poolt, et need oleksid tingimata üksikkoguduste poolt, kuna teised, kes on evangeeliumi-luteri kiriku alusel, et need oleksid üldkoguduse poolt; ka mitte nii, et üksikkoguduse poolt oleksid eestlased, ja sakslased jälle üldkoguduse poolt, või ümberpöördukt. Kui teie küsite kiriku-nõukogu liikmeid või üksikuid kogudusi, siis saate järgmise keerulise pildi: on olemas Eesti kogudusi, kes on üksikkoguduste või üksikregistratsiooni poolt ja ümber pöördukt on olemas Saksa kogudusi, kes on üldkoguduse poolt. On olemas rohkem vanameelseid kogudusi, kes on üldkoguduse poolt, aga ka vaba-

meelseid — kui nõnda võib kategoriseerida kogudusi —, kes niisamuti üldkoguduse poolt. Mina leian, et ei saa küsimust nii seada, et kui Riigikogu tahab Eesti kirikus tulevikus näha vabameelsust, siis hääletab üksikkoguduse poolt ja vastupidi, kui tahab näha vanameelsust, siis hääletab üldkoguduse poolt! Kui rahvuslikku joont — siis üksikkoguduse poolt, kui rahvusvahelist — siis üldkiriku poolt! Niiviisi ei saa küsimust üles seada, nagu siin see üles seatakse. Kui vaadelda põhimõtet, missugusest välja minnes on valitsus selle projekti kokku seadnud... (Portfellita minister K. Ast: See ei ole praeguse valitsuse projekt.) Mina olin ka endise valitsuse liige. (E. Veberman, rhsv: Kas Teie kõnelete valitsuse nimel?) Mina kõnelen kui valitsuse liige, ma usun, et see peaks teile selge olema. (E. Veberman, rhsv: Mis on haridusministril selle seadusega tegemist?) Tal on tegemist sellega esiteks kui valitsuse liikmel ja teiseks: see seadus puudutab küsimusi, mis rahvaharidus- ja kultuurellu sügavalt lõikavad. (Vahel hüüe paremalt poolt: Täitsa õige!) Härrad Riigikogu liikmed, meie ei või siin praegu arutada, missugusest põhimõttelikust usulisest seisukohast tuleks kellelgi end riigi ja kiriku lahutamise seaduse vastuvõtmisel juhtida lasta; usuliste küsimuste arutamine on teatud koguduse ja usuliselt huvitatud inimeste asi. Kuigi asuda sellele seisukohale, et iga üksik inimene võib oma usualused ise valida, ja nende usualuste juurde jääda, siis ei ole see seisukoht ikkagi täitsa õige suurema kogu, kiriku, aluste juures. Mis oleks parem edule: kas see, et neid usualuseid võidakse vabalt valida üksikkoguduse või üldkiriku poolt? Mis on parem valida ja mis arendab paremini terve kiriku usulisi tundeid ja teadmisi? Selle seaduse arutamise puhul toodi ette mitmesuguseid näiteid, nagu Iisaku kiriku sündmused, kiriku põhikirja vaidlused jne. ning öeldi, et praegune kirik on protestantismi vastane! Iisaku kiriku õpetaja ei ole tagandatud, vaid ajutiselt kõrvaldatud teatud küsimuste lahendamise lõpuni. On veel mitu instantsi edasikaebamiseks. Ka toodi ette kõnedes praegust kirikupäeva. Kui aga vaadata praeguse kirikupäeva koosseisu, siis leiame, et seal ei ole ainult koguduste õpetajad ja köstrid, vaid et seal on veel iga koguduse poolt kaks saadikut: üldse seisab kirikupäev kõige laiemal demokraatlikul alusel. Need saadikud, kes valitud koguduste poolt, on valitud ka protestantlikkude koguduste poolt. Ja nüüd öeldakse, et niisuguse kogu või niisuguse kogu valitsuse aparaat, nagu seda on kirikupäev ja konsistoorium, on tõsise protestantismi vastane. Ma usun, härrad Riigikogu liikmed, et meie nii

naiivid ei ole, et meie usume, et protestantliku kiriku esitus ei tea, mis on protestantism ja mis ta ei ole. Meie ei saa ometi sellele seisukohale asuda, et terve kogudus või terve kirik ei tea, mis on protestantism, ja paar üksikut kogudust teavad seda täpselt, eksimata, nagu Rooma paavst. Ma ütlen kohe, millest niisugune imelik seisukord tuleb. See tuleb sellest, et protestantismis näeb üks väiksem osa teatud negatiivseid külgi ja nimelt inimese südametunnistuse vabaduse kohta puutuvaid jooni. Kord protesteerisid luterlased sellepärast, et nende südametunnistust teatud usuküsimustes katsuti vägistada. Luther seisis Vormsis oma südametunnistuse maksmapanemise eest. See on ka täiesti õige ja selle vastu keegi ei vaidle. Eesti riigis on maksev südametunnistuse vabadus ja see on ülekohus, kui seda kuidagi katsutakse vägistada. Aga Luther ei näe selles protestantismi, et igäüks võib teatud tõekspidamiste vastu protesteerida, vaid selles, et südametunnistus on pühakirjaga seotud. Selle protestantismi eest astus Luther, astub Eesti lutherikiriku enamus välja ja selle peal põhjeneb meie praegune kirik oma seisukohavõtmises protestantismi küsimuses, ja mitte nende paragrahvide peal, mis kolmekümne või üheksakümne aasta eest kirikuseaduses maksmata pandud. Kogudused on oma esitajad valinud ja need esitajad on kirikupäeval välja öelnud, mis peal evangeeliumi-lutheriusu kirik põhjeneb, ja mis on Eesti evangeeliumi-lutheriusu kiriku alus. Kirik võib tunnistada ainult seda protestantismi, mis ühe suurema üksuse aluseks, ta ei saa tunnistada seda protestantismi, mis üksiku isiku vormalise protesteerimise õiguse peal põhjeneb! Kristlikud kogudused ja kirikupäev ei taha kedagi vägistada või kellegi südametunnistust maha suruda, nagu seda siin ette toodi, ühenduses Iisaku sündmustega ja läinudaastase kirikupäeva juhtumistega. Ükski kirik ei sunni oma ametikandjat ta südametunnistuse vastaselt kõnelema, ja ma loodan ka, et kõik ametikandjad niivõrd ausad on, et nad oma südametunnistuse järgi talitavad. Usun, et seda on ka kõik need, kes protestantismi mõttes eitaval seisukohal asuvad. Kui aga praegu kogudused omale ametikandja valivad, siis kohustavad need ametikandjad sõna andma, et nad sel juhtumisel, kui nad teisiti uskuma või mõtlema hakkavad kui üldkiriku usualused on, olgu see siis paremuse või halvenemise poole, see ei ole tähtis, üldse kui ta üldkirikuga vastupidisele arvamisele on sattunud, et ta siis oma ameti maha paneb. Nii on praegu kord. Nõnda on kõik kogudused ühelmeelidel kirikupäevadel oma seisukoha avaldanud. Niisuguse lubaduse ja töötuse annab iga koguduse õpetaja, iga kirikuõpetaja ja seda

tehakse kirjalikult. Niikaua, kui see kord olemas, tuleks siis selle järele ka ametikandjatel käia, senni kui arvatakse seda korda muuta.

Kui meie võtame siis küsimuse protestantismi kohta, siis on sellel mõistel oma piirid olemas. Rkl. härra Tallmeister tõi ette, et on imelik küsimus pandud Iisaku koguduse õpetajale Kristuse ülestõusmise kohta. Sellele küsimusele on õpetaja ometi vastanud ja ta on vastanud, nagu apostel Paulus seda ütles... (M. Martna, stp: See oli väga ettevaatamata.) Mina ei usu. (M. Martna, stp: Ta vastas enese kahjuks!) Mina ütlen kohe, mispärast tema oma kahjuks on vastanud. Kui rkl. härra Tallmeister siin ette kandis teoloogilise lektiooni Kristuse ülestõusmise kohta, siis ütlen mina, et ta ei ole ehk süvenenud sellesse küsimusesse, kuidas apostel Paulus sellest kõnelenud või on ta ometi ära unustanud, mis ta ükskord ülikoolis kuulnud on. (E. Veberman, rhvsv: Valitsuse liige räägib, nagu professor.) Kui minul on aega olnud ära kuulata kõik, mis on minule kui valitsuse liikmele öeldud, siis on minul ka õigus selles asjas sõna võtta. (Sagedad vahelhüüded.) Mina paluksin härra Riigikogu esimeest siis, kui ma ei tohi enam rääkida, kui valitsuse liige, mind peatada. (J. Tõnisson, rhv: Kus kohas on see kirjutatud?) Vaadake, härra Veberman, sel teel Teie ise just surute vaba sõna maha, kuna nõuate teistelt vabadust ja annate arupärimisi sisse! Enne kuulake ära, mis ühenduses kõnelen asjast, ja siis öelge, kas mina olen üle piiri läinud. (Vahelhüüded. — J. Tõnisson, rhv: Ärge pange tähele ja ta jääb vait.)

Kui üks Riigikogu liige hakkas kõnelema teoloogilistest küsimustest, siis vastaksin mina selle peale, et teoloogilised küsimused on väga rasked ja väga keerulised ja ei kuulu siia. Suured teadlased murravad päid juba aastasadasi nende juures ja neid küsimusi ei saa ühe väikse ütelsega kuidagi moodi lõpulikult lahendada. Mina usun, et terve ilm oleks härra Tallmeister'ile tänulik, kui ta saaks kõik need küsimused nii kergesti täpselt lahendada. (Vahelhüüde Th. Tallmeister'i, rhvsv poolt. Vahelhüüde: Aga kuidas on ihuliku ülestõusmisega?) Mina tulen ka selle juurde tagasi. Kui apostel Paulus ja kristlikud kogudused kõnelevad Kristuse ülestõusmisest, siis räägitakse selge sõnaga siin: „To soma pneumatikon“, see on apostel Paulus kõneleb vaimulikust „ihust“. Et liha tõuseb lihana, sellest ometi keegi tänapäev ei kõnele. Ka Iisaku koguduse õpetajale seda arvele ei panda. (Th. Tallmeister, rhvsv: Teie peaksite ka teadma, et on olemas vahe.) Just teame seda. Mina usun, härrad

Riigikogu liikmed, et meie saame aga koguduste liikmetest ja usuliselt mõtlevatest inimestest aru, kui nad küsivad oma ametikandjatel: mis mõttes kõnelete, et Kristus ei ole surnud, vaid elab. On vahe, kui kõneldakse, Jakobson elab, või Kalevipoeg elab, või kui Kristuse kogudus ja apostel Paulus ütleb: Kristus elab. Siin on suur vahe. Küsiti nüüd: mis moodi õpetaja Kuljus siin arvab? Väljamaal vaatavad mõned õpetajad mütolooliselt asja peale. Seda oli tarvis selgeks teha, mis Kuljus arvab. Kirikuvalitsus astus kokku ja oli kohustatud siin talitama. Juriidiliselt ei saadud seda teisiti teha ja kirikuvalitsus pidi selle küsimuse arutamisele asuma. Siin ei ole veel midagi protestantismi vastast talitamiseviisi, mis põhjust annaks mõjuavaldamiseks praegusele seaduseelnõule.

Tõuseb viimasel ajal küsimus selle kohta, kas on tervel kirikul õigus oma aluseid ära tähendada, või on üksikogudusel õigus ära tähendada, missuguses mõttes tuleb protestantismi esitada? Vaadake, lutheriusu kirikus on protestantism seotud südametunnistuse ja pühakirja külge ja sealt tuleb leida lutherlisele protestantismile aluseid. Ristiusk on ristiusk ja meie võime selle poolt või selle vastu olla, aga meie saa ei ometi ristiisku ükstupuha mida sisse panna. Samuti on buddismil oma alus ja ulatus olemas. Meie ei saa sinna sisse teisi asju paigutada, samuti ei saa meie marksismi ja sotsialismi seletada üks kõik kuidas. (M. Martna, stp: Oh, seda Teie teete väga sagedasti!) Seda tehakse küll, kuid küsitav, kas mina seda teinud olen? — (K. Päts, põl: Ega Teie, härra Martna, seda teguviisi omaks ei võta. — M. Martna, stp: Selle peale on minul sama raske vastata, nagu Kuljus'el oleks raske vastata konsistooriumile.) Kes kõiki seda nüüd otsustama peab? Õeldakse, andke üksikoguduse kätte, küll ta teab juba, mis teha, või andke üldkiriku kätte, küll ta teab, mis õige on. Vaadake, minul on täitsa ükskõik, kelle kätte see asi antakse, sest usun, et ükskord tuleb tõde ometi esile. Selles mõttes ei ole minul mingisugust kartust ja mina ei räägi selles mõttes sellest küsimusest. Kellest seisab üksikogudus koos, kellest terve kirik? Üksikogudus seisab koos kirikuõpetajast, köstrist, see on ametikandjatest ja koguduse liikmetest. Ja kellest seisab koos üldkogudus? Kirikuõpetajatest, köstritest, see on ametikandjatest ja koguduse liikmetest. Kui üksikoguduses mitmesugused voolud, on ka üldkoguduses mitmesugused voolud. Kui üldkogudus eksib, võib ka üksikogudus eksida, ja on ka eksinud ühel või teisel korral. Kui öelda, et üksikogudus on tõekandja, sest tema

võrreldes üldkirikuga on vähem ja vähem olla ikka tõekandja! Koguduses, kus öeldakse valitsevat vabameelsus, on ka vanameelseid, konservatiivseid olemas. Mispärast just koguduse enamusel peaks tõde olema ja mitte koguduse vähemusel? Öeldi, jah, kus vähemus, seal tõde! Ei või ka nõnda öelda: lugegu üksikud kogudused pühakirja, sealt leiata tõe. Pühakirja tuleb ka uurida, tuleb vaadata ja selgusele jõuda, kuidas ta tekkinud, mis seal öelda tahtud, missugused on ristiusu alused, millest meie mööda ei saa. Eksimisi võib siis tulla. Kuid iseküsimus on, kus eksimisi võib rohkem tulla, kus on garanteeritud usu- ja kõlbluselu edasiminev kindel joon, kas üksikoguduses või üldkoguduses? Üldkirikus vaieldakse ja uuritakse põhjalikult, suurema hulga poolt; seal ei minda põhimõttest välja: enamus teeb, enamus otsustab, vaid seal võetakse iga asi kava-kindlalt läbi ja suurem hulk inimesi toovad oma vaated ja arvamised esile ja siis on ka garantii suurem, et tõele lähemale jõutakse siis, kui see üksikoguduses sünnib. Üksikoguduses oleneb tihti otsustamine sellest ära, kuidas on kõneleja osavus, kuidas ta mõjub ja kuidas ta kaasa kisub teatud ringkonnad. Ka üksikoguduse enamused ei ole veel ühes küsimuses see õige mõõduandja. Kristuse löid rahvahulgad risti ja ta jäi üksi oma arvamisega ja tema oli see, kes teed murdis tõele. (Vahelhüüe põllumeeste ridadest.) See oli riigiesitaja Pilatus ja rahvahulgad, kes seda tegid, sest nende käes seisis juriidiline otsustamine. Üksikoguduse ametikandja seisukoht aga oleks üldkiriku ühtlase arenemisejoone puhul järgmine: ehk ta on veendunud teatud usulistest alustest ja läheb terve kirikuga ühes või ta ei ole ja siis teeb ta sellest vastavad järeldused — ta töötab seal, kus tal võimalik on, ka üldkirikus. Tooksin näite. Ei ole aga midagi iseäralikku, kui üldkirik siis mõne õpetaja kõrvaldab ametist, mitte kirikust! Omal ajal, nagu teie ise teate, sünnitas Saksamaal meeolelu Jato küsimus. (L. Johanson, stp: Tema käsi käis just nagu Kuljus'el!) Kuljus'e käsi ei ole veel halvasti käinud. Kui Saksamaal tõsteti üles küsimus, kas Jato võib olla evangeeliumi ristikoguduse õpetaja, siis andis kõige vabameelsem usuteadlane Harnack, kelle õpilane Jato oli, oma hääle tema vastu. Jato pööras Harnack'i poole üteldes: „Teie olite minu õpetaja, ja hääletate minu vastu.“ Selle peale vastas see kuulus vabameelne professor umbes nii, et ristiusk ei ole kumm, mida venitada võib, kuidas keegi tahab. Ristiusul on oma piirid ja kui neist piiridest üle minna, siis on ta kõik muu kui ristiusk.

Olin hiljuti Rootsi vabameelsete õpetajatega koos. Nad ütlesid: „Teil on praegu aru-

tamisel usuühingute seadus ja nagu kuulda astuda üksikud jõud üksikoguduste poolt välja. Meie, Rootsi vabameelsed õpetajad, sellest aru ei saa; oleme just vabameelsuse pärast üldkiriku poolt, sellepärast et kui üksikogudusele anda mõnda keerulist teoloogilist küsimust arutada kaasa tõmmates teisi üksikogudusi, kui üksikogudust otsustama panna asju, mis pika uurimise järele otsustada võimalik, siis ei ole see usuelu arendamine!⁶⁶ Siin tekib rida väiklasi vaidlusi. Kindla tundmise ja teadmise ja usulise ja kõlblise arenemise pärast tuleks üldkiriku kui üksuse eest seista, mitte üksikoguduse, kui suveräänse üksuse poolt, ja sellepärast olen kui valitsuse liige käesoleva seaduseprojekti poolt. Aga sellest oleks vähe, kui ma ainult sellel joonel liiguksin ja siit välja minnes üldkiriku üksuse poolt oleksin.

Kuidas vastab meie sennisele arenemisele kiriku ja riigi lahutamise kavatus? Nagu teate tulid meil kirikukongressid ja kirikupäevad kokku aastal 1917., 1919., 1920. jne. Seal oli rohkesti demokraatlikul alusel valitud koguduste esitajaid koos ja seal otsustati anda üksikogudustele suured õigused kätte. Ja nüüd on üksikogudustel oma õigused: nad võivad omale õpetajaid valida, võivad omale maksusid määrata, valitsevad oma varanduste üle, aga needsamad kogudused tulid ja otsustasid ühel häälel, et tulevad piirid ära tähendada, kus iga üksikogudus omavoliliselt talitada ei saa, vaid tuleb aluseid silmas pidada, mille peale terve Eesti evangeeliumi kirik rajatud. Need alused määrati kindlaks ja nende järele tuleb kirikuvalitsusel käia nii õpetuse kui organisatsiooni küsimustes. Nüüd tuleb küsimus, kas üksikogudused seda teha tahavad, mida otsustab kirikupäev? Näiteks loeme „Protestantilisest Ilmast“, et kirikupäev seista rumalatest inimestest koos. Minu härrad, kirikupäeval on õpetajad koos, kes pealegi arutavad teoloogilised küsimused konverentsidel läbi; ja kui üks või teine õpetaja mõne küsimuse kohta arvamisi avaldab, mis lahkuminevad võivad olla, siis ei tähenda see veel, et see suur kogu õpetajatest on pimestatud! Ja kui kirikupäevale saadavad kogudused oma köstrid ja valivad saadikud, siis ei ole see „pime mass.“ On üldiselt tunnustatud, et mitte ainult kunstnikud otsustada ei tea, mis kunst on. Ei ole ka nii, et näiteks teatava usulise voolu teaduslikud esitajad teavad otsustada, missugune vool see päris tõde on! Niipalju on igal usuliselt tundjal arusaamist usuküsimustes, et ta võib otsustada usuelu küsimustes. Tihtipeale on just tsunftimehed ühekülgsed; mõned kunstnikud näevad kunsti kas ainult futurismis või konstruksionismis! See ei ole aga nii! Ma

tooksin näiteks huvitava eksperimendi. Hollandis ja Saksamaal katsuti teada saada, kui kaugele lihtrahva maitse arenenud on. Sel korral pandi talurahva ja tööliste perekondadest leeriõpilastele terve rida mitmesuguste joonistustega õnnistamise-lehti ette, kus mitmesuguste kunstnikkude reproduktioonid olemas olid. Seal olid Rembrandt'i, Dürer'i ja Gebhard'i pildid, seal oli ka praeguse aja ekspressionistide ja futuristide poolt tehtud kujutlusi. Leeriõpilastele anti valida, missuguse nad kõige ilusama leiavad. Ja imelikul viisil valis enamus selle, mis terve ilma kunstipere poolt oli tunnustatud esimesejärgu kunstiks. Ja usuliste küsimustega on asi ka nõnda. Tihtipeale on inimesi, kes asudes teoloogilisest tööst kaugel, ometi võivad usuliste küsimuste kohta õigeid, tabavaid otsuseid anda. Need inimesed kannavad südames usulist tuld, ega lähe usku teaduslike seletamistega ära lõikama! Need usklikud inimesed teavad tabavalt öelda, mis see tähendab, kui Luther ütles, et südame-tunnistus peab pühakirjaga seotud olema; teavad, kas selles, mida nimetatakse protestantismiks, kõneldakse usulistest tõdedest, mis pühakirjas väljendatud või kas ei minda siin kaugele — legendarismini, niisugusele alusele, millel on tegemist juba mütooloogiaga? Küllalt on olnud sarnaseid juhtumisi, kus inimene tuleb, üles astub ja ristiusust mitmel viisil kõneleb. On see võimalik? Ei! Miks? Sellepärast, et ristiusk ei ole mitte ideoloogiline suurus, vaid ajalooline! Ta on tõde, mis seotud ajalooliste nähtustega, tal on omad kindlad ajaloolised alused, mis vankumata seisma jäävad, kui ka paljudes perifeerilistes küsimustes arenemine võib edasi minna. Arenemine on kestnud endistel aegadel ja kestab tänapäev edasi. Kui öeldakse, et Eesti kirik on seisma jäänud XVI aastasajasse, siis ei ole see õige, vaid arenemine läheb ikkagi ka tänapäev edasi. Aga ajalugu ennast ja ajaloost esile tulnud nähtusi ei saa ajajooksul „välja arendada“ ajaloost üldse.

Mina ei tahaks, härrad Riigikogu liikmed, teie tähelepanu enam kinni pidada, ütlen veel kokkuvõtlikult järgmist. Kiriku küsimus on rahvuspoliitiliselt, rahvuskultuuriliselt ja hingeliselt lõpmata suure tähtsusega. Selle pärast ei tuleks mingil viisil selle purustamisele ennem asuda, kui neid aluseid pole leitud, millel ta seisab ja mis rahva hingeelust olenevad. Ei tohiks anda üksikutele ringkondadele võimalust nõnda talitada, et rahva üldkultuuriline alus ja arenemine purustataks, ei tohi aga ühele kogule rangid kaela panna. Tuleb seista mõlemate arenemise poolt. Sellepärast seisan ma selle joone eest, mis esitatud seaduseel-nõus. Peab olema ühelt poolt tsentralisatsioon

ja teiselt poolt detsentralisatsioon. Igal üksikul kogudusel peab olema oma vabadus aga ka kindel selgroog, mis võimaldaks kiriku enese küsimusi lahendada, kas kiriku varanduse või liikmemaksu asjus, aga ka mitte üldkiriku huviseid hävitada. Seda on kirikupäev õigelt tabanud: üksikogudus otsustab oma kiriklikke korraldusi ise, kuna aga üldjärelvalve on usaldatud teatud instantsile, praegu on see konsistoorium. Mina usun, kui tullaakse ja öeldakse mõnelt poolt, et niisugust instantsi ei ole vaja, et kogudused on igatahes selle vastu. Näiteks Iisaku kogudus! Kui kogudused omale teatud alused on loonud ja teatud instantsi teatud otsustarbeteks valinud, siis peab see instants oma kohusetunde pärast seda, mida ta enese peale on võtnud, või mis tema peale pandud, täitma. Sellepärast on ka konsistoorium õpetaja Kuljus'e asjus tema peale pandud kohuste kohaselt talitanud. Tähtsana, et pole ajalehtedes õpetaja Kuljus'e asja kohta kõik ja täpselt ära toodud, mis ei anna asja kohta täit kindlat ülevaadet, vaid loob teatud sibilikkuse joone. (Vahelhüüe keskelt: Küll „Päevaleht“ teab, kuidas seda teha.) Mina usun, et ka kiriku asjus teatud kord peab olema ja kui palutakse ühte ametikandjat seletusi anda, siis ei ole see veel mingisugune karistus. Kuid kui see ametikandja vastab: „Ei tule“, ja kui konsistoorium läheb kohapeale, et seal seletusi muretseda ning võimalusi anda inimesele järele mõelda, siis ei tohiks seda kuidagi mingisuguseks ülekohtuks või karistuseks nimetada. Ja Iisaku kogudusel ei ole põhjust ega alust siin konsistooriumile etteheiteid teha.

Mis puutub õpetaja Kuljus'e asjasse, siis võin niipalju öelda, et teatud küsimused õpetaja Kuljus'e vaadete kohta, mis olid üles kerkinud juba kauema aja eest mitmel pool, saadeti härra Kuljus'ele kätte. Õpetaja Kuljus vastas, ta ei olevat kohustatud nende peale vastama. (M. Martna, stp: Õige!) Kas see õige oli või mitte, see on iseküsimus. Tegeelikult on asi nii: üksikogudusele ja õpetajale on küll laialdased õigused kätte antud, kuid koguduste esitajad on tahtnud teatud järelvalveinstantsi. Revolutsiooni tee ei ole siin õige. Huvitav ka, kes üksikoguduse poolt? Muidugi võib olla üks niisugustest Iisaku kogudus, sest ta võib öelda, et vaadake, kuidas konsistoorium meie õpetajaga ümber käib. Muidugi võiks niisuguste hulka kuuluda ka Pühavaimu kogudus, sest ta raiub „tõe ja õiguse“ eest, kuna teised olla „pimedad“, „keskaega vajunud“; ka Saksa kogudused võiksid olla üksikoguduste poolt, sest nad võivad öelda: vaadake, mis teie tegite: ülikooli õpetaja tagandasite ja Toomkiriku võtsite ära. Muidugi on üksikoguduse poolt ka praost Põld ja muidugi

on üksikoguduse poolt mõnedki õpetajad, kes on konsistooriumi poolt karistatud. Lubage, lugupeetud Riigikogu liikmed, teile lõpuks väikest statistikat avaldada. Oli huvitav küsida ametivendade käest, mis nad ses küsimuses arvavad. Ühest praostkonnast küsiti järele ja nüüd on õpetajatest kümme järgmiselt oma seisukoha avaldanud: kolm õpetajat on iseisiva üksikoguduse poolt, viis õpetajat on terve üksuse poolt, üks on kõigega rahul ja üks kahtleb. See õpetaja, kes kahtleb, on üks noor õpetaja, kes selles raskes küsimuses ei ole veel selgusele jõudnud. Kes kõigega rahul, on üks Saksa rahvusest. Need kolm õpetajat, kes üksikoguduse poolt, nende hulgas on kaks Saksa õpetajat ja üks, kes on konsistooriumi poolt karistatud. Kui aga küsiti koguduste saadikute käest, siis need saadikud, kelle õpetajad olid üksikoguduste poolt, ütlesid, et kelle volitusel need õpetajad kõnelevad, sest meie seisame täiesti sellel sünteetilisel alusel, mis üksikogudustele annab teatud võimu, aga mis üldkirikut ei kõrvalda. Mina arvan, et meil tuleks hoida seda joont nõnda, nagu ta esitatud eelnõus on olemas. Pühapäeval oli Lõuna-Eestis ühes kihelkonnas suur torm lahti; oli tulnud kokku üle tuhande koguduseliikme ja ühel häälel rääkinud, et olgu kuidas on, kas konsistooriumis Iisaku asjas tehtud eksisamm või mitte, selle peab seaduslikus korras lahendada, aga kirikus ei saa seda revolutsioonilisel teel lahendada. Kirikus ei tohi revolutsiooni sel kujul olla, vaid küll võimalus oma tõekspidamiste eest välja astuda, aga seda peab tegema ka teatud vormides, aga mitte nõnda, kuidas iga inimene seda teha arvab. Austatud Riigikogu liikmed! Minu, kui inimese ja kui valitsuse liikme ülesanne selles küsimuses ei ole kerge. Olen palju selle küsimuse üle järele mõelnud: Üheft poolt on minu seisukord raske selles mõttes, et kuidagi moodi ei tekiks kiriku ja valitsuse vahel vahekord, mis koguduste elu ja püüdmissi alla suruks ja teiselt poolt sünnitaks mulle sügavat valu, kui üksikogudused läheksid igaüks omaette teed. Tunaile kõnelesin selle küsimuse üle ühe Ameerika professoriga, kes siia tuli hariduslikkudes küsimustes, ja tema ütles, et „katsuge kinni hoida seda joont, mis kindlustaks ühenduse kõigi üksikoguduste juures.“ Neil Ameerikas nokitseda iga üksikogudus omaette. Õpetuses ei ole edu, rahvakultuurilisel alal ei ole neil jõudu. Ei ole, mis neid kokku seaks! Ma usun, need sündmused, mis neil päevil olnud, on tõenduseks sellele, mis see tähendab, kui meie üksikogudused igas asjas otsustama hakkavad. Demokraatlik põhimõte on, et lastagu enamus teha, mis tahab; aga mispärast ei lasta siis usulist enamust teha, mis ta tahab? Kiriku-

päev esitab koguduste enamust. Härrad rahva-
saadikud, kuid teie peate olema otsustajad,
teie peate olema teerajajad rahva edule. Ka siis
kui enamus teisiti tahab, peate teie olema tee-
näitajad, tulitornid, ja sellepärast ma ütlen, kui
ka vahest rahvas võtab mõnda asja krimsuta-
misega vastu, siis ometi näete pärast, kui teie
õieti olete tabanud seda joont, mis rahva hinge
põhjas olemas, et rahvas tänab teid selle otsuse
eest. Ma ei ütle, et kõrge kogu peaks alati
seda tegema, mis enamus tahab, vaid kõrge
kogu peab seda tegema, mis ta südametunnis-
tuse järele õige on, aga mitte seda, mis ühest
või teisest kodumaa-nurgast nõutakse ja näkku
visatakse ühele või teisele asutusele! Kuid
need alused peavad olema tähtsad, asja otsus-
tamise juures tuleb silmas pidada seda, et
rahva sügavaid huvisid ja nende hingelist
tasakaalu ei piirataks arenemispüüetes, vaid
et neile arenemise võimalused antaks laias
ulatuses. Vaadake, see vorm, mille põhjal teie
tahate kiriku ja riigi lahutamist, see peaks olema
niisugune, et ta ei ühele ega teisele poole ei
tooks purunemist ja hävinemist. Ma usun,
seda peate ka teie, kes teie muidu usu ja kiriku
vastu põhimõttelikult olete, teadma, et nii
kaua, kui on inimesi, kes põhimõttelikult kalliks
peavad ristiusu aluseid, nii kaua peame luba
andma neile tegutseda neis raamidest, mis nad
otstarbekohaseks loevad. Kuigi ma oleksin
põhimõttelikult ristiusu vastane, oleksin ka
siin aukartlik nende püüete vastu, samuti kui
ma iga poliitilise voolu vastu katsun aukartlik
ja arusaaja olla. Meie usulise kiriku arenemise
äratähendamine tuleb teha kõige sügavama
tõsidusega, aga mitte ühe või teise sündmuse
mõjul. Ma usun tingimata, et need kaks joont,
millest kõnelesin, tulevad ühendada, ja mitte
neid viia äärmusesse, vaid nad ühendada kõrge-
masse sünteesi. Äärmust kaitsta ja teda läbi viia
ei ole raske, vaid raske on leida kõrgemat sün-
teesi tsentrofugaalse jõu vahel, mis tahab
kõik purustada, ja tsentropetaalse, mis tahab
kõik tsentraliseerida. Meie riik on suutnud
leida oma valitsemise korras selle õige joone,
et niipea kui valitsus kaugele läheb, rahvaesitus
on valvel ja niipea kui rahvaesitus tahaks kau-
gele minna, ütleb valitsus, et ta ei saa seda
täita, vastutada. Sellepärast, niipalju kui minul
kui valitsuse liikmel on võimalik olnud järele
mõelda selles asjas, tuleb silmas pidada järg-
mist: üldkirik tuleb tervikuna jätta ja üksik-
koguduste iseseisvus tuleb kindlustada, aga nii,
et kumbki pool teineteist ei paraliseeriks ja ei
takistaks.

Lõpuks veel kaks üsna väikest asja. Austa-
tud Riigikogu liikmed, üks asi oleks: kas ei tule
sellel läbi sallimatus nähtavale, kui niisugune
sünteesiline printsiip läbi viiakse? Härrad

Riigikogu liikmed! Meie ei ela ju ometi kesk-
ajal... (L. Johanson, stp: Elame küll
keskajas, terve kindralkubeneri võim
ja selle õiguste käsitamised on küll
keskajast!) On teatud asjad, mis päritud
endisest ajast ja elavad. Rooma õigus, mille
peal teie seisate, on ka keskajast. Printsii-
bid, mida teie esitate marksismis, on ka päritud juba
vanast ajast. (Vahelhüüded.) Keskajal
saadeti igat ühte tuleriidale, kes teisiti mõtles.
(L. Johanson, stp: Aga kus ta täna
läheb? — J. Tõnisson, rhv: Klaas vett!
— L. Johanson, stp: Ärge soovitage
minule klaas vett, Teile kuluks see ära.
— Naer.) Härra Johanson, uuema aja kultuu-
riline saavutus seisab just selles, et inimesi
ei lasta üldasjades piirita subjektivismi ja anar-
hismi minna. Selles seisab just uuema aja
kõrge kultuuriline saavutus.

(Koosolekut hakkab juhutama abiesimees
T. Kalbus.)

Kirikovalitsus, nagu mul teada, ei urgitse
iga asja ja ei tegutse oma nimel, vaid
astub nende nimel üles, kes on teatud tähised
ära tähendanud. — Teine asi: kas ometi kiri-
kule liig suur võim kätte ei jääks? Igapäev loen
ajalehtedest, et kirik on oma võimu ja tähtsuse
kaotanud. Ei maksa siis ometi karta, et kirik
tõesti mingisuguse tühja illusiooni peale oma
eksistentsi rajada võib. Seda ma ei usu, temal
ei ole tänapäev mingit välist võimu.
(L. Johanson, stp: On küll.) Härra
Johanson, meie oleme koos töötanud ja teame
mõlemad, missugune võim kirikul praegu käes
on. Kui tema sisemiselt olemas, siis seda Teie
kuidagi murda ei saa. Mina lõpetaksin sellega,
et ei ole tarvis siin midagi riigil karta. Meie rah-
vas on väljendanud oma soove riigi loomisel.
See ilus joon, mis õiguse pärast põhjendab ja
tingib igasuguse Eesti rahva arenemise ja
kultuurilikkuse võimaluse, on see: asjus, mis
puudutab paljuid inimesi, või mitmeid ring-
kondi, seltskonna ja rahvakihte, ei saa anda iga-
ühele piirita võimu, mille läbi tekiks anarhism,
aga ei saa anda ka valitsusele kõik voli kätte,
mille läbi tekiks absolutism. See seadus, mis
kiriku ja riigi lahutamist puudutab ja teil
käes on, seal on katsutud ka kirikuküsimuses
leida seda ilusat sünteesi.

J. Lattik (krst): Väga austatud rahva-
esitajad! Kõigepealt ma teatan, et ma väga kaua
ei räägi ja sellega lugupeetud rahvaesitajate
kannatust kaalu peale ei pane. Käesolev sea-
duseelnõu, mis oma sisu ja mõtte poolest väga
suure tähtsusega on, peab kiriku ja riigi, nende
kahe põlise suure organisatsiooni vahekorra

lahendama. See seadus on meil sattunud päevakorda ootamata äkki ja üle öö. Ma arvan, et see on selle seaduse arutamise õieti väga keeruliseks ja raskeks teinud. Kiriku ja riigi lahutamise seadus ei ole meil esimest korda päevakorras, vaid ta on enim mujal mitu korda olnud. Praegu on see seadus kahes riigis päevakorral, nimelt Tšehho-Slovaakias ja meil. Ja kui võrrelda neid, siis on neil mõlemil paralleelseid, ühiseid jooni olemas. Seal on äge võitlus käimas, nõnda öelda, vabameelsete ja katoliku kiriku vahel. Ka meil on teatavad võitlused kirikumüüri ümber. Vabameelne vool ja vanameelne vool, nii kirjutavad ajalehed, pidada võitlema üksteisega. Friedrich Naumann ütles Saksamaa kiriku lahutamise kohta järgmist: Kui kirik tahetakse riigist lahutada, siis peab seda nõnda tegema, nagu üks abielupaar lahku läheb, kes selgusele on jõudnud selge mõistusega, et neil võimalik ei ole ühes elada ja et nad ei taha mitte lahku minna niiviisi, et üksteisele kaikaid jalge ette pilluvad, vaid kui inimesed, kes tunnevad, et nad lahus rohkem korda võivad saata, kui ühes elades. See peaks ka meil mõõduandev olema, kui kiriku ja riigi lahutamist tahame läbi viia. Mis meil aga õieti on sündinud? Ma ütlesin teile ühte, ma olin eemal ja mul oli tunne, et meie parlament on enda peale võtnud kirikupäeva osa. (K. Päts, põl: Õige!) See ei ole enam parlament, meie ei aruta enam puhttehnilisi küsimusi, vaid meie oleme siin usuteaduslikud küsimused üles võtnud ja nende kallal näeme vaeva. Kirikupäevale heideti ette, et kirikupäev ei ole kompetentne usuteadlikke küsimusi arutama, seda loeme meie alati ajalehest. Konsistooriumile on tehtud samasuguseid etteheiteid. Nüüd pannakse meid — rahvaesitust — võimatusse seisukorda, meie peame otsustama usuteadlikkudes küsimustes, mis õige ja mis mitte õige, ja meie ei aruta kiriku ja riigi lahutamise küsimust mitte puhttehnilisest küljest, mis meie kui rahvaesitajate ülesanne on, vaid puhtsisulisest küljest. Meie oleme alternatiivi ette pandud, kes ei lähe pahempoolse vooluga ühes, see on tagurlane. (Portfellita minister K. Ast: Seda vaidlust peate teie, teoloogid, mitte meie.) Härra Ast, mina kõnelen täna esimest korda. Ma võin Teile ühte, härra minister, öelda, mis mind ka väga rõõmustab, et kui meie, teoloogid, vaidleme, et Teie siis nendest vaidlustest nii elavalt osa võtate, ja et Teil ka veel usulist tuld olemas on. Mina isiklikult räägin esimest korda ja sellepärast ei ole nendes tülküsimustes kuigi palju süüdi ega kaasaaitaja. Nüüd on niisugusele seisukohale asutud, ajakirjandus aitab kaasa, parlamendis sõelutakse küsimust, mis on usuliselt õige ja

mis mitte, siin saavad kõik dogmaatilised probleemid lahendatud. Mina aga arvan, et sarnasel teel kiriku ja riigi lahutamise rappa läheme ja sellepärast oleks minu soov, käesolev seadus päevakorrast ära võtta ja uuesti päevakorda võtta siis, kui meie meeled rahulisemaks jäävad. Võtke ometi Prantsuse riigi ja kiriku lahutamise seadus, mis ainult riigile kasulikult läbi viidi. Prantsuse kirik on nüüd, nagu haige hammas suus, tuksatab ikka jälle. Ükskord saadetakse nuntsius Pariisist ära, teinekord kutsutakse tagasi.

Eesti rahvas, kes oma arvu poolest väike on, ei tohiks oma kiriku lahutamise küsimust nõnda lahendada, ja kui ta seda teeb, siis peab ta tervet vastutust kandma. Lugupeetud rahvaesitajad, mis on siis õieti sündinud, et meie nii öelda, tundevalda oleme sattunud.

Meil kirjutatakse ajalehtedes ketseritest ja räägitakse veretunnistajatest, siis peavad ka tuleriidad olema. (Vahelhüüe paremalt poolt.) Mina olen ikka tule poolt olnud, ei ole halb, kui mõni kõrvetada saaks, aga nii et päris ära ei kõrbeks. (M. Martna, stp: Kas Teie ei katsuks enesele seda tuld teha?) Tuld? Oi, minule on seal poolt (näitab pahemale poole) küll tuld tehtud, aga iga tuli ei tõmba, iga tuli mind ei põleta, mina igas tules ära ei põle, härra Martna. Mis on siis sündinud? Iisakus on mäss. Lugupeetud rahvaesitajad! Kui Iisakus mäss on, ega see siis meid ei tarvitse reast välja lüüa. Kui Iisaku ja Pühavaimu koguduses mäss on, siis ei ole seda tarvis nii traagiliselt võtta. Ei ole tõepoolest protestantliku kiriku piirid nii kitsalt tõmmatud, et sinna ei mahuks mõnedki voolud. (A. Anderkopp, tõe: Nende kahe asja pärast ei ole midagi veellõhki. J. Tõnisson, rhv: Päril õige!) Ja kui seal mässu on tõstetud, siis pean ma nendele ametivendadele etteheiteid tegema — nad on väga andekad inimesed, kes oma kogudusega võivad teha, mis nad tahavad, võivad oma koguduse põlema ajada — et nad on siin nagu 1. detsembri kommunistlikku putshi katsunud teha, et võimu terve kiriku üle enda kätte võtta. See oli see kavatus ja plaan, et oma võimu näidata. Jah, — parlament oli ühes nõus, ajakirjandus ülistas! Lugupeetud rahvaesitajad! Nii peavad meil ketserid olema, kelle poolt terve ajakirjandus on, kellele lillesid tuuakse, keda ükski ei põleta ega kõrveta! Tõesti, kui asi nii on, siis tõstan teil Viljandis niisugust mässu, olen niisugune ketser, et kõik ajakirjanikud minust kirjutavad, pilt avaldatakse lehes ja öeldakse, vaat' kus kange mees! (Naer.) Aga nii kaua, kui ükski neist ei ole end lasknud ära põletada, ei usu mina nende ketserlikkuse sisse. Lugupeetud rahvaesi-

tajad! Parlamendi seisukoht on kindel — see võib olla üldkirik. Ühest ajakirjast ma lugesin, kus üks juhtkirjanik vaidleb üldkiriku vastu ja seletab, et kui tulevikus niisuguseid asju ette tuleb, kui Iisakus, siis tuleb politseil hirmus palju tegemist. Kujutage ette, kui meil üksikud kogudused on olemas ja kui siis iga kogudus käsitaks oma pead küsimusi, ma usun, et siis igas koguduses üks politseinik peaks olema. Luteriusu kirikuid on meil 136, apostlikuusu kirikute arvu ei ole mul teada, need võiksid kõik omapead talitada. Eesti rahvast on nii väikene arv ja kui meie lubaksime igal kogudusel nii ennast registree-rida ja nii tegutseda, kuidas iga mees soovib, siis ma ütlen, paremat kihutusabinõu meie vastu ei anna meie kellelegi kätte. Mina saan aru, kui siin Saksa koguduste esitajad tulevad ja ütlevad, meie oleme üksikkiriku poolt. Nad on vast umbusklikuks läinud, neil on oma traditsioonid olemas, aga ka Eesti õpetajad tulevad ja eitavad üldkirikut. Ma usun, et meie riik ei kannaks seda operatsiooni mitte välja. Valgas oli omal ajal järgmine juhtumine: seal valiti kogudusele miitingul õpetaja. Valiti mees, kes väga hästi rääkis, hoolimata sellest, et hoiatati teda valimast — ta oli hilja alles ühest naaberriigist tulnud — valiti ta ühel häälel õpetajaks, hiljem aga selgus, et see sama õpetaja tegi lätlastele suurt kahju, ja läks parajal ajal ära võõrsile tagasi. Valgas on aga palju inimesi, kes teda järele nutavad ja tagasi tahavad sinna ametisse panna. Riigi seisukohalt võib aga ainult üks seisukoht olla, see on kirikukeskvalitsuse kaudu. Ma olen täiesti selle poolt, et kogudustele kindlustatud on nende juriidiline õigus, et nad oma varanduste üle valitsevad.

Kes praegu tähele paneb kiriku arenemist Venemaal — mina olen sellest küsimusest huvitatud ja lasen enesele sealt kirjandust saata selle üle — seal teie näete, mis õieti kirikuga sünnib, ei ole kirikust jagu saadud. On loodud uus valitsuse kirik — shivaja tserkov.

Mina ei räägi siin kui kiriku tegelane, ütlen puhtast südamest, minul kui Viljandi koguduse õpetajal oleks kõige kasulikum, kui ühtki kiriku keskvalitsust ei oleks, ühtki konsistooriumi. Anarhia oleks kõigeparem. Mina saaksin oma kogudusest vast jagu ja ütleksin neile, et neil ei ole vaja muud teha kui suud pidada ja kui palka on vaja maksta, siis olgu õigel ajal kohal. Sarnast äärmust võib läbi viia. (Naer. M. Martna, stp: Kui pikk Teie leeriaeg on?) Härra Martna küsib, kui pikk on leeriaeg. Ma võtan Teid heameelega leeri, ma näen, et Teile on õppust tarvis. Ja seda ei ütle ma pilkeks, vaid see on hea, kui inimesel

arenemise võimalus on ka vanas eas. (M. Martna, stp: Ma olen sarnane inimene, kes armastab osasid ära vahetada.) Ah minu leeris! Minu leeripoisid panevad Teid kotti!

Ma pean varsti lõpetama, sest ma ei taha teie kannatust kaua enam kaalu peale panna. Ma tähendaksin aga lõpuks veel seda, et see seaduseelnõu on nii suure tähtsusega, nii suure ulatusega, et ka need, kes oma usuelu ja arusaamisega kirikust täiesti eemal seisavad, et ka neid see seaduseelnõu siiski sügavasti puudutab. See tähendab, ta lõikab sügavalt meie rahva ellu ja nimelt sellesse ellu, kuhu just koguduse juhid kõige paremini juurde pääsevad. Kui nad agitatsiooni tahavad teha Eesti kirikus Eesti riigi kahjuks, siis on selge, et üksikkogudusena meil ellu minna ei tähendaks mitte ainult meie kiriku kaotust, vaid täiesti ka meie riigile lõppu. Meie kui väike rahvas peame igalpool valvel olema ja selle eest hoolt kandma, et meie kirikule teed näidata, mida mööda tal käia tuleb.

Mis puutub sellesse, et täna üks arupärimine sisse anti Riigikogule, mis ka praegu käesolevat seadust puudutab — siis võib seda sammu nimetada õieti täiesti revolutsiooniliseks. Selles arupärimises toodi näiteid ette, et meil isegi abielulahutused ei maksa, mis konsistoorium on otsustanud, siis pean mina küll oma ametivennalt õpetaja Tallmeister'ilt küsima, kas tulevad nüüd kõik need abielulahutused kui ka laulatused ja teised ametitalitused tühistada, mis tema kuus aastat on ise toimetanud ja mis ta konsistooriumi käsul raamatutesse on kannud. Ta pani arupärimise enda vastu. Kui ajutine valitsus määrused andis, siis tahtis ta selge sõnaga üle aidata neist aegadest kirikut, kus ühtki määrust ei olnud, näidates kirikule ta edenemise tee ette. Eesti kirik võib sellele valitsusele ainult tänulik olla, mille najal ta edasi minna võis. On kirikus hulk kultuuritöid tehtud, on palju küsimusi kiriku elus sõelutud, on puht praktilisi küsimusi arutatud, kirikupäev on tegutsenud, nüüd aga siia tulla ja öelda, et see on tehtud kõik ilma seaduse aluseta, ei ole õige. Niimoodi võime meie iga seadust kõrvale heita, ignoreerida ja öelda; ükski seadus ei ole maksev. Rada ja tee on Eesti kirikule ette näidatud ja lugupeetud Eesti parlamendi liikmetel ei ole muud, kui seda rada täiendada kiriku ja riigi lahutamise, jättes kõik puhtdogmaatilised võitlused, mis kiriku elus alati olemas on olnud ja mida kunagi karta pole, eriti protestantlikus kirikus, kui seal vastuhakkamisi ja vaidlusi tarvis on, sest mida rohkem vaidlusi, seda rohkem elu. „Kirikumüüride ümber

peab ikka torm olema!“ olen ma ükskord öelnud ja ütlen ka siin rahvasaadikutele, aga kes risti alla jõuavad, leiavad rahu. Meie ei pea mitte ennast edasi laskma kanda tunnetest, mis lahti on puhkenud, vaid jääme rahulikuks ja anname seaduse, mis kasulik ka kirikule ja riigile. (Hüüded: Lõpetada!)

Juhataja **T. Kalbus**: Ma kuulen hüüdeid, et koosolekut soovitakse lõpetada. (Hääletatakse.) Ettepanek on nähtava enamusega vastu võetud.

Lõpetan koosoleku.

Koosolek lõpeb kell 2.10 min.

Algkirjale alla kirjutanud:

Riigikogu esimees **A. Rei**.

Abiesimees **T. Kalbus**.

Abisekretäär **L. Raudkepp**.

Abisekretäär **J. Piiskar**.

